

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

УЧРЕЖДЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ
“МОЗЫРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ И. П. ШАМЯКИНА”

БЕЛОРУССКОЕ ПОЛЕСЬЕ КАК ОБЪЕКТ КРАЕВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

*НАУЧНЫЕ ТРУДЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО
ФАКУЛЬТЕТА*

**МОЗЫРЬ
2015**

Составители:

***Л. А. Марцинкевич, зав. библиотекой,
Н. И. Гуд, библиограф II кат., В. В. Полторан, библиограф,
М. В. Шмарловская, библиотекарь, А. А. Гриценко, библиотекарь***

Воспитание учащихся на традициях белорусской культуры — одно из главных направлений обновления содержания педагогического процесса. В данном сборнике представлены статьи по ознакомлению учащихся с белорусскими семейно-бытовыми традициями, с народными песнями и танцами, праздниками и обрядами Белорусского Полесья.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Краеведение своими корнями уходит в далекое прошлое. У всех народов мира, во все времена были люди, которые хорошо знали окружающую их местность, её природу, прошлое и современную жизнь. Безвестные народные «краезнатцы» были знатоками родных мест. Свои знания исторического, географического, экономического характера устно или в различных документах они передавали последующим поколениям, тем самым, сохраняя преемственность в материальной и духовной культуре народов.

Педагог играет важнейшую роль в подготовке подрастающего поколения к творческой деятельности, основанной на соединении теории с практикой. Использование краеведения помогает учащимся стать настоящим гражданином как своей страны, так и мира. Личные впечатления, которые появляются у учащихся в процессе деятельности с использованием краеведческих материалов усиливают эффективность всех аспектов воспитания – нравственного, гражданского, эстетического. Так человек становится Человеком, а Родина становится Отечеством.

В большой стране у каждого человека есть свой маленький уголок, деревня или город, улица, дом, где он родился. Это и есть его малая родина. Она у каждого своя, она одна — единственная.

Актуальность данного сборника заключается в восстановлении культурно-исторических связей с родным краем, своей малой родиной. Начинать этот процесс надо с детства, с самого доступного для детей - личности самого ребенка, жизни его семьи, знакомясь с биографией своих родителей, бабушек, учащиеся начинают понимать связь времен, преемственность поколений, свою причастность к историческим событиям.

Предоставленные в сборнике материалы будут интересны студентам, учителям общеобразовательных школ, преподавателям, кураторам академических групп, а также всем тем, кто интересуется историей родного края.

ДА ГІСТОРЫІ АДНОЙ СУДОВАЙ СПРАВЫ КІМБАРАЎСКІХ МАНАШАК-ЦЫСТЭРЦЫЯНАК

Барсук А. Я.
(УА МДПУ імя І.П. Шамякіна,
Мазыр, Беларусь)

Гісторыя цыстэрцыянцаў у Мазыры адлічваецца з пачатку XVIII ст. Прычым, у межах сучаснай Беларусі існавала толькі тры цыстэрцыянскія кляштары, два з іх размяшчаліся ў мазырскім прадмесці - Кімбараўцы ці Анёльскай даліне.

Мужчынскі прытулак быў заснаваны ў 1711 г. на сродкі навагрудскага кашталяна Антонія Аскеркі [1, с. 93], жаночы - ў 1745 г. за кошт ахвяраванняў Казіміра Сапегі [2, арк. 7 адв.].

Кляштары валодалі значнымі зямельнымі ўладаннямі. Так, у 1717 г. кароль Рэчы Паспалітай Аўгуст II Моцны ахвяраваў кляштару цыстэрцыянцаў 50 валок зямлі, а Аўгуст III у 1742 г. яшчэ 20. У 1825 г. манахі мелі юрыдыку ў в. Кімбараўка з 18 дымоў, 24 валокі зямлі ворнай і пад лесам. Пры кляштары працавалі школа і бібліятэка на 850 тамоў [1, с. 93]. Цыстэркі, так называлі манашак у афшыйных дзяржаўных дакументах Расійскай імперыі, таксама трымалі школу для дзяўчынак, дзе выкладалі арыфметыку, музыку, гігіену, французскую і лацінскую мовы [2, арк. 4]. Такім чынам, у XVIII ст. каталіцкае духавенства мела пэўную эканамічную самастойнасць і грамадскі ўплыў.

У Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў г. Мінску ў складзе фонда Канцылярыі Мінскага грамадзянскага губернатара захоўваецца цікавая справа “Аб грашовай прэтэнзіі Кімбараўскіх манашак-цыстэрак да жыхароў Мазыра” [3].

Сутнасць справы ў тым, што цыстэркі звярнуліся ў Мінскую палату грамадзянскага суда з просьбай спагнаць з гарадскога магістрата Мазыра пазыку ў суме 10 тысяч злотых, аб чым была складзена выпіска і даслана ў Мінскую казённую палату. Чыноўнікі палаты ў сваю чаргу паведамілі аб гэтым у лісце Мінскага грамадзянскага губернатара 22 ліпеня 1849 г., які 22 жніўня 1849 г. даслаў рапарт у “Правительственный Сенат”. Так, у красавку 1850 г. справа трапіла ў Канцылярыю Віленскага ваеннага губернатара, генерал-губернатара Гродзенскага, Мінскага, Ковенскага [3, арк. 1-3].

У выніку дазнання было ўстаноўлена, што прэтэнзія цыстэрак заснавана на дакуменце ад 3 ліпеня 1797 г., у якім “24 человека мозырских обывателей заняли у монахинь сумму 10 тысяч злотых (1500 руб. серебром) и отдали в залог принадлежащий городу остров Нивицкий, называемый с

правом пользоваться землей, лесом, пашенной землей, ловлею рыбы и рубкой леса на отопление монастыря”.

Пазыка сапраўды не выплачана, аднак горад мае ўзаемную прэтэнзію да кляштара, таму што “устроил на означенном острове переправу и отдавая оную в найм, получал дохода 1620 руб. серебром - о чем есть показания”. Мінская палата грамадзянскага суда па гэтай справе 5 лістапада 1849 г. вызначыла спагнаць з прыбыткаў горада азначаную суму, “так как переправа стоит по берегам рек, принадлежащим монастырю” [3, арк. 4- 4 адв.].

Далей з архіўнай справы вынікае, што пазыка ў 10 тыс. злотых не можа лічыцца доўгам горада па некалькіх прычынах. Па-першае, рашэннем “Правительственного Сената” ад 5 сакавіка 1841 г., “поступившего в Минское губернское правление”, паром, што ўтрымліваецца кляштаром, павінен быць знішчаны як “устроенный на монастырской земле”, што супярэчыла расійскаму заканадаўству. Па-другое, сума пазычана цыстэрцыянкамі толькі 24 мяшчанам, якія не мелі даверанасці выступаць ад імя гарадской супольнасці, таму заклад павінен быць прызнаны несапраўдным. Акрамя таго, закладзены цыстэркам востраў складае гарадскую ўласнасць, а па расійскім заканадаўстве аддаваць у заклад можа той, хто мае права “отчуждения продажею”. Тым больш, што, згодна з артыкулам 1401 Поўнага зводу грамадзянскіх законаў 1842 г. выдання, “церкви не могут отдавать капиталов под заклад”. Такім чынам, горад не павінен быць абкладзены выплатамі кляштару ў сувязі з тым, што грашовая здзелка паміж кімбараўскімі манашкамі з жыхарамі Мазыра адбылася без даверанасці і згоды вышэйшага кіраўніцтва [3, арк. 5].

Чыноўнікі Канцылярыі прапанавалі генерал-губернатару Гродзенскаму, Мінскаму, Ковенскаму “эту сумму, как и сумму, равную доходам, какие монастырь извлек из отданного ему острова взискать с имущества лиц, сделавших заклад, если имущества будет недостаточно, то обратитъ взискание на епархиальное начальство, которому принадлежит высший надзор за делами монастыря, как допустившего означенную сделку вопреки закону или в случае несостоятельности сего начальства с членов магистрата, принявших сей закладной документ” [3, арк. 5 адв.].

На гэтым разгляд справы не скончыўся. Далей архіўны дакумент утрымлівае даручэнне Міністра ўнутраных спраў Мінскаму грамадзянскаму губернатару правесці дадатковае дазнанне і вызначыць пэўныя акалічнасці судовай справы, менавіта дакладна адзначыць, ці мелі права 24 жыхары горада аддаваць у заклад гарадскую маёмасць, ці быў закладны дакумент “протестован и предъявлен ко взисканию на узаконенный срок и не потерял ли монастырь право на свой иск из-за несоблюдения формальностей и пропусциением срока давности”, ці не будзе цяжарам для прыбыткаў Мазыра выплата доўга ў 10 тыс. злотых і прыбыткаў, атрыманых з пераправы [3, арк. 6 адв.].

На наступных старонках дакумента змешчаны рапарт чыноўніка асобных даручэнняў Сасноўскага начальніку Мінскай губерні “господину действительному статскому советнику и кавалеру” Фёдару Мікалаевічу Шклярэвічу ад 8 сакавіка 1851 г. аб ходзе даследавання справы за № 3555 [3, арк. 9].

А праз 5 дзён, 13 сакавіка, Мінскі грамадзянскі губернатар па даручэнні Міністра ўнутраных спраў атрымлівае ад генерал-ад’ютанта Бібікава патрабаванне “поспешить с доставлением сведений по делу”. Пасля чаго выдаецца прадпісанне вышэй згаданаму Сасноўскаму за № 4036 ад 14 сакавіка 1851 г. прадставіць адказы на азначаныя пытанні.

Далей чыноўнік асобных даручэнняў паведамляе, што 24 мазырскія мешчаніны не мелі права закладваць ад імя горада маёмасць па прычыне адсутнасці “обязательного акта на заём у цистерок денег и доверенности” (у горадзе у 1797 г., на момант рэгістрацыі ў магістраце закладу, сярод мяшчан-хрысціян налічвалася 350 “домохозяев”). Акрамя таго, выдадзены манашкам дакумент “предъявлен к взысканию не был”. І, мабыць, самае галоўнае: для гарадской казны Мазыра выплата цыстэркам пазыкі ў 1500 руб. срэбрам “будет весьма ощутительна”, таму што штогодных прыбыткаў горада не хапае нават “для покрытия сметных расходов”. На сучасны момант Мазыр утрымлівае ў “Минском приказе общественного прозрения наличного капитала и процентов” 5289 руб. 91, 1/2 кап. срэбрам. Аднак, акрамя адзначаных 10 тыс. злотых, ёсць яшчэ асобны доўг у 200 руб. срэбрам. Тым больш, жаночы кляштар разам з мужчынскім “за самовольную через Прыпятъ переправу” атрымалі прыбытку 601 руб. 16, 1/2 кап. срэбрам (сума крыху меншая, чым заявіў мазырскі магістрат) [3, арк. 13].

Справа заканчваецца ўказам “его императорского величества” ад 17 студзеня 1852 г., у якім пералічваюцца ўсе абставіны судовага іску і вызначаецца спагнанне пазыкі, як і прапаноўвалі чыноўнікі канцылярыі Мінскага губернскага праўлення, з маёмасці мяшчан, зрабіўшых заклад, калі гэтага будзе недастаткова, з епархіяльнага кіраўніцтва, якое дапусціла парушэнне расійскага заканадаўства, ці членаў магістрата, што прынялі закладны дакумент [3, арк. 15].

Гэты невялікі фрагмент мазырскай гісторыі дазваляе зрабіць некалькі грунтоўных высноў. Па-першае, каталіцкія ордэны страцілі права неўмяшання ў іх унутранае жыццё і царква ў цэлым паступова падпарадкоўваецца свецкай уладзе Расійскай імперыі. Па - другое, дзяржава актыўна ўмешваецца ў гаспадарчыя справы царквы ўвогуле (каталіцкай і праваслаўнай). Духавенства не мае права без дазволу начальства распараджацца капіталамі і маёмасцю.

У 30-60-я гг. XIX ст. працэс рэгламентацыі царкоўнага жыцця на беларускіх землях узмацняецца не толькі з-за грамадска-палітычнага руху шляхты, па-большасці каталіцкай, вынікам якога і былі паўстанні 1830-1831 гг. і 1863-1864 гг., але і жадання цалкам падпарадкаваць каталіцкую царкву

свецкай уладзе па прыкладзе праваслаўнай, іерархі і святарства якой пасля секулярызацыі маёмасці ў 1764 г. жылі за кошт бюджэтнага акладу.

Наступствамі такой палітыкі расійскага ўрада ў беларускіх губернях стала ліквідацыя эканамічнай самастойнасці касцёла і палітыка дыскрымінацыі каталіцкага духавенства. У расійскім заканадаўстве царкоўная маёмасць была прыраўнавана да казённай, а епархіяльныя кіраўнікі абавязаны былі прадстаўляць поўную інфармацыю аб кляштарых і храмах, колькасці сялян і маёмасці, якой валодалі. Нацыянальны гістарычны архіў у г. Мінску захваў значную колькасць інвентароў і ведамасцяў за розныя гады з падрабязным апісаннем не толькі зямельных уладанняў, але і хатняй жывёлы, царкоўных рэчаў і гаспадарчых прыладаў [4; 5].

Дзяржава вырашае не толькі пытанні аб скасаванні кляштароў і перадачы іх маёмасці, але і дазваляе будаўніцтва ці рамонт храмаў, вызначае сумы грашовага ўтрымання духавенства, зацвярджае на пасады святарства ці звальняе і г.д.

Спачатку ў Мазыры ў 1832 г. зачыняецца бернардзінскі кляштар, будынак касцёла перадаецца пад праваслаўную царкву. Затым у 1864 г. быў скасаваны кляштар цыстэрцыянаў. Цыстэркі пратрымаліся ў даліне Анёлаў да 1888 г., іх кляштар таксама быў перададзены праваслаўнаму ведамству. Прававая рэгламентацыя дзейнасці каталіцкага духавенства ўзмацняецца ў другой палове 60-х гг. XIX ст. Так, згодна з цыркулярам Міністра ўнутраных спраў П.А. Валуге ад 15 кастрычніка 1867 г., кантролю падлягаюць любыя перамяшчэнні - “на паездку ксяндза нават у межах павета неабходны дазвол грамадзянскіх уладаў” [6, арк. 78-78 адв.].

Духавенства незалежна ад канфесійнай прыналежнасці павінна было дакладваць аб колькасці прычту і парафіян, народжаных, памерлых, грамадскіх настроях, прыбытках і выдатках і г.д. Прычым падпісвалі гэтыя звесткі за кожны год настояцель храма, святар, дыякан і псаломшчыкі. Так, акрамя агульных звестак за 1878 г., протаіерэй Антоній Савіч, настояцель праваслаўнага Свята-Міхайлаўскага сабора (былога бернардзінскага касцёла Арханёла Міхаіла), паведамляе: “в г. Мозыре имеется ...римско-католический приходской костел, отстоящий недалеко от Собора, но католиков из мещан очень мало - большей частью помещики, шляхтичи, живущие в хуторе, некоторые канцелярские служащие присутственных мест со своими семействами. В Кимборовке мужской католический монастырь правительством закрыт, а женский существует, но никакого влияния не имеет на православных прихожан” [7, арк. 7 адв.]. Па словах Савіча, “прихожане почти все древнеправославные и состоят в коллегии чиновников, военных, купцов, мещан и бывших помещичьих крестьян, но помещиков православных нет... магометан в приходе нет, но зато почти весь город состоит из еврейского населения, в руках коих заключается вся торговля и промышленность” [7, арк. 6 адв., 7].

Такім чынам, згаданая архіўная справа “Аб грашовай прэтэнзіі Кімбараўскіх манахак-цыстэрак да жыхароў Мазыра” сведчыць аб рэалізацыі канфесійнай палітыкі расійскімі ўладамі на беларускіх землях у XIX ст.

Літаратура

1. Кулагін, А. П. Каталіцкія храмы на Беларусі : энцыкл. даведнік. / А. П. Кулагін. — Мінск : БелЭН., 2001. — 216 с.
2. Апісанне фондуша касцёла і кляштара паненак цыстэрцыянак кімбараўскіх Анельскай даліны, 1818 г. // Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). — Ф. 1781. — Вып. 27. — Спр. 360. — Арк. 4.
3. Дело о денежной претензии Кимборовских монахинь цистерок к жителям Мозыря // НГАБ. — Ф. 295. — Оп. 1. — Д. 1012.
4. Ведомость имуществ и капиталов, принадлежащих костелам по Мозырскому уезду, 1866 г. // НГАБ. — Ф.937. — Оп. 6. — Д. 104—105.
5. Инвентари костелов Минского, Мозырского уездов Минской губернии за 1907-1914 гг. // НГАБ. — Ф. 1781. — Оп. 26. — Д. 1498.
6. Циркуляры Минского губернатора, Виленского военного губернатора, Ковенского, Гродненского, Минского генерал-губернатора о запрещении некоторых религиозных обрядов римско-католическому духовенству // НИАБ. — Фонд 295. — Опись1. — Дело 1671.
7. Книга записи сведений по истории церкви за 1879-1916 гг. // НГАБ.— Ф. 735. — Оп. 1. — Д. 1.

ДА ГІСТОРЫІ МАЗЫРСКАЙ РЫМСКА-КАТАЛІЦКАЙ ПАРАФІІ Ў КАНЦЫ ХІХ – ПАЧАТКУ ХХ СТСТ.

Барсуk А. Я.
(УА МДПУ імя І.П. Шамякіна,
Мазыр, Беларусь)

Уводзіцца ў навуковы зварот інвентарнае апісанне мазырскай рымска-каталіцкай парафіі ў пачатку ХХ ст., у тым ліку касцёла Ушэсця Маці Божай у Мазыры і Барбароўскай замкавай капліцы, вызначаецца колькасць парафіян і акрэсліваюцца асноўныя накірункі канфесійнай палітыкі дзяржавы.

Гісторыя Мазырскай парафіі пачынаецца са з’яўлення ў горадзе касцёла Ушэсця Маці Божай, які стаў Фарным. Ён быў заснаваны па прывілеі

караля Рэчы Паспалітай і вялікага князя Літоўскага Жыгімонта III Вазы ў 1616 г. мазырскім старостай Балтазарам Стравінскім. У 1723–1773 гг. пры касцёле дзейнічала езуіцкая місія і працавала школа, заснаваная юравіцкімі езуітамі, дзе існаваў калегіум. Пасля пажару касцёл быў адбудаваны ў 1757 г. за кошт парафіян “из сосновых брусьев на каменном фундаменте в виде креста с куполом”. Будынак у даўжыню і шырыню меў па 26 ¼ аршын, прыблізна = 18,6 м. (1 аршын = 0,711 м.) [1, арк. 2].

У Нацыянальным гістарычным архіве ў г. Мінску захаваліся дакументы па гісторыі каталіцтва на Мазыршчыне. Гэта, у першую чаргу, візіты і інвентары касцёлаў Мазырскага павята Мінскай губерні XIX– пачатку XX стст., якія больш-менш дакладна вызначаюць знешні выгляд, гаспадарчы стан і тэрытарыяльныя межы і колькасць вернікаў парафій.

Агульны візітацыйны вопіс касцёла за верасень 1867 г. вызначае выгляд будынкаў комплекса парафіяльнага касцёла ў Мазыры. Драўляны касцёл Ушэсця Маці Божай крыжова-цэнтрыйны ў плане завяршаўся магутным васьмігранным светлавым барабанам, накрытым сферычным купалам. Званіца таксама была перакрыта купалам, падобным да касцёльнага. Плябанія, флігель і іншыя гаспадарчыя пабудовы адзначаліся як старыя і патрабавалі рамонт[1, арк. 7–7 адв.].

Інвентарнае апісанне ад 28 ліпеня 1907 г. вызначае некаторыя змены. Так, дакумент апісвае інтэр’ер Фарнага касцёла ў Мазыры: “Главный алтарь имеет две иконы Божей Матери Ченстоховской и Беспорочного Зачатия, в случае надобности переменяются, по бокам алтаря четыре статуи святых в рост человека перенесены из бывшего Кимборовского костела. Второй алтарь – по правую руку от входа – с чудотворной иконой Спасителя Иисуса Христа, несущего крест. Третий – по левую руку с двумя иконами – Божей Матери Скорбящей и святого Антония, в случае надобности эти иконы также передвигаются. Все эти иконы в металлических посеребренных рамах (облачениях). На хорах – орган. При входе – камень для святой воды, при камне этом деревянная фигура Спасителя в рост человека в терновом венце... Окошек в костеле – 22, внизу – белые, вверху – из разноцветного стекла” [2, арк. 73].

Дзве сакрысціі, у адной – “большой комод и наверху его малые шкафчики” для захавання касцёльнай маёмасці, у другой размешчана бібліятэка і захоўваюцца “старыя рызы” [2, арк. 73 адв.].

Архіўны дакумент утрымлівае таксама даволі падрабязнае гаспадарчае апісанне: пабудоў, маёмасці і нават вызначае парадак набажэнстваў у храме: “13 ч. воскресные и праздничные дни поются часы Пресвятой Богородицы. Литургия начинается в 11 часов. После литургии молебен за Государя Императора и весь царствующий дом, потом вечерня в 5 часов пополудни” [2, арк. 78].

Двухпавярховая званіца ў шырыню і даўжыню па 2 сажні пабудавана з сасновых брусоў на мураваным фундаменце.

Згодна з інвентаром 1907 г. на плябаным двары размяшчаліся жылы дом для настаяцеля касцёла, флігель – па правую руку пры выхадзе з дома, стайня – па левую руку, “амбар маленькі на ссыпку хлеба деревянны, совершенно старый”, склеп “на склад и хранение варивных продуктов, построен в 1907 г. из нового дубового дерева” [2, арк. 76 адв.].

Дом настаяцеля касцёла ўяўляў сабой цікавую пабудову: “под горою фронтом к улице” у даўжыню 22 аршыны (прыблізна = 15,6 м.), шырыню 14 ½ аршин (прыблізна = 10,3 м.), агульная плошча 160,7 кв.м. “В нем – жилых комнат 6 с теплою переднею и двумя боковыми сенями, при входе крыльцо, до половины обшито шалювками с полом и потолком дощатыми, от половины и до потолка закрыто стелянными рамами с трех сторон, в которых всего 72 стекла малого размера, каждое длиной и шириной в 6 вершков (прыблізна = 26,6 см.)... дверей двустворчатых 9 с внутренними замками. Окошек двустворчатых 11 к каждому двойная рама на зиму”. Дом ацяпляўся 4 печамі і быў капітальна адрамантаваны ў 1906 г. [2, арк 76 адв.]. Драўляны флігель даўжынёй 16 (прыблізна = 11,4 м.) і шырынёй 9 аршин (прыблізна = 6,4 м.) быў пабудаваны ў 1872 г. з 4 пакоямі, кухняй, сенцамі і кладоўкай, які ацяплялі 2 галандскія печы, меліся 6 дзвярэй і лесвіца на гарышча, 8 вакон. У 1906 г. таксама быў зроблены рамонт, заменены падлога і дах. Пад адным дахам разам са стайняй размяшчаўся хлеў. Памеры будынка былі даволі значныя – 24 аршыны ў даўжыню (прыблізна = 17 м.) і 9 (прыблізна = 6,4 м.) – у шырыню і параўнальныя з памерамі дома. Аднак рамонт не рабіўся, магчыма, ў сувязі з тым, што апошнім часам скаціны было няшмат – 2 каровы коштам 18 руб, 2 кабанчыкі коштам 7 руб. і маленькая свінка коштам 1 рубель [2, арк. 77,78].

Згодна з інвентаром уражае колькасць садовых дрэў у садзе пры плябаніі, пасаджаных ксяндзом Ісаевічам ў 1884 г. (яблыні, грушы, слівы “венгеркі”). “В этом саду четыре дерева волооких орехов, деревьев штук 130 и небольшой варивный огород”. У 1885 г. паміж касцёлам і плябанымі “холодными строениями” таксама быў пасаджаны сад ксяндзом Ісаевічам з 10 дрэў і разбіты “варивный огород” [2, арк. 77].

Зямлі ворыўнай мазырскаму парафіяльнаму касцёлу належала на гары Ксяндзоўка 16 дзесяцін, сенакосу за ракой Прыпяць ва ўрочышчы Старуха (паводле дакумента 1660 г. гэтае месца называлася Протавы) – 11 дзесяцін і “под лозой и водой неудобного сенакоса” 9 дзесяцін 2043 сажні [2, арк. 77 адв.].

Пры касцёле дзейнічала багадзельня, што знаходзілася праз вуліцу, на Замкавай або Спаскай гары, насупраць плябаніі і сада. Будынак меў 2 ганкі, цагляныя печы – 2 англійскія і 2 – кухонныя. Пасля пажару была адбудавана ў 1905 г. “в таком же самом виде из новых кругляков соснового дерева, толщина брусьев четыре с половиной вершка... фундамент на дубовых штандарах, высота потолков 4 ½ аршина (прыблізна = 3,2 м.)... длина

богодельни 15 (прыблізна = 10,7 м.), шырина 12 аршин (прыблізна = 8,5 м.)... крыша железная”[2, арк. 77 адв.].

Да сённяшняга дня комплекс парафіяльнага касцёла не захаваўся. У 1934 г. архітэктурны помнік быў знішчаны маланкай.

У гэтай жа архіўнай справе захавалася “Инвентарное описание Барбаровской римско-католической Замковой и Гробовой каплицы, находящейся при замке Барбаровском во владении дворянина коллежского ассесора Александра Александровича Горватта, Минской губернии, Речицкого уезда, с находящимся при оной имуществом, составленное 18 июня 1904 г.” [2, арк. 2].

Паводле апісання, фундатарам капліцы Узвіжання святога Крыжа ў Барбарове быў Рэчыцкі харужы Аляксандр Ігнатавіч Горват у 1818 г. Аднак дазвол Міністра ўнутраных спраў на будаўніцтва капліцы быў атрыманы толькі ў 1850 г. і зацверджаны ўказам рымска-каталіцкай калегіі 20 кастрычніка 1850 г. за № 3588. За невялікі тэрмін будаўніцтва храма было завершана і акт асвячэння з дазволу наміната біскупа Мінскага Паўла Рава за № 303 быў падпісаны дэканам, ксяндзом Бенедыктам Хараманскім 5 кастрычніка 1852 г. за № 112. У 1898 г. капліца пацярпела ад пажару, таму з дазволу ўладаў у 1900 г. браты Горваты – Аляксандр Аляксандравіч, калежскі асэсар і Станіслаў Аляксандравіч, тытулярны саветнік, пачалі перабудову фамільнай капліцы. 14 верасня 1902 г. са згоды Магілёўскага архіепіскапа Баляслава Клапатоўскага храм быў асвечаны складальнікам інвентарнага апісання, Мазырскім дэканам, ксяндзом Уладзіславам Ісаевічам[2, арк. 2].

Капліца Узвіжання святога Крыжа ўяўляла сабой вельмі цікавы цагляны, прамавугольны ў плане будынак: “английская готика с маленькими 7 башенками (в одной их них находится сигнатурка) с 10 железными крестами”. Фасад упрыгожвалі дзве статуі, размешчаныя ў нішах па баках ад увахода, – “дар г. Ядвиги Эдуардовны Горватт, урожденной графини Красицкой”, – злева святы Іосіф з дзіцяткам Езусам, справа – святы Фларыян. На франтоне размешчаны надпіс “Рок 1850”. Будынак меў 2 ганкі; з фасаду – высокі уваход у капліцу з выявамі гербаў Горватаў і Красіцкіх, апсіды – уваход у фамільную крышту, упрыгожаны “изящной лепной алебастровой работы” вобразам Вострабрамскай Маці Божай. У крышце знаходзілася 6 мармуровых надмагільных пліт.

Памеры капліцы: даўжыня – “13 аршин 2 вершка” (прыблізна = 9,3 м.), шырыня – “8 аршин 12 вершков” (прыблізна = 6,2 м.), вышыня – “11 ½ аршин” (прыблізна = 8,2 м.). Капліца мела дзве бакавыя паўкруглыя сакрысціі з 3 малымі вежкамі і 3 жалезнымі крыжамі на кожнай[2, арк. 2].

Інтэр’ер храма ўпрыгожаны “маленькими готическими вверху украшениями” сцен і 5 вітражамі: святога Аляксандра з родавым гербам Горватаў, Узвіжэння святога Крыжа, святой Клацільды (дар спадарыні Ядзвігі Кеневіч), Маці Божай Анёльскай, святой Ядзвігі з фамільным гербам графаў Красіцкіх,

паркетнай падлогай і столлю “лепной изящной работы, готического стиля с розетою, касетонамии бордюром”. У алтарнай частцы размешчаны сярэбранае з пазалотай Распяцце і дзве скульптуры: Анёла і святой Маргарыты. На алтары знаходзіцца цягляны слуп, на якім “возложен камень со Святыми мощами” [2, арк. 3].

Прэсбітэрыі (алтарная частка) адзелены ад астатняй прасторы дубовай, лакаванай, разной балюстрадай. На сценах над лавай размешчаны мармуровыя пліты, справа – у гонар фундатара капліцы рэчыцкага харужага Аляксандра Ігнатавіча Горвата, злева – Кіеўскага губернскага прадвадзіцеля дваранства Аляксандра Аляксандравіча Горвата. Капліца знаходзілася на замкавых могілках, што былі агароджаны цаглянай атынкаванай сцяной. На іх пахаваны ксёндз былога кляштара цыстэрцыянцаў у Кімбараўцы, пасля яго закрыцця Мазырскі вікарыі і Барбароўскі капелан Фадзей Баркоўскі і служачыя Горватаў [2, арк. 3 адв.].

Сярод пералічанай касцельнай маёмасці ёсць “Служэбник” з благаслаўненнем сям’і Горватаў рымскім папай Піем IX. Значана таксама цікавая акалічнасць інвентарнага апісання: “капличное имущество Барбаровской каплицы передал Мозырско-Речицкому декану ксендзу В. Иссаевичу дворянин Коллежский ассесор Александр Александрович Горватт”, дэкан прыняў і перадаў маёмасць капелану Барбароўскай капліцы, ксяндзу Аброцкаму.

На жаль, капліца не захалася, як і сам Барбароўскі замак. Аб былой велічы Горватаў сведчаць рэшткі ўяздной брамы, мосцік і флігель.

Інвентар вызначае межы Мазырскай рымска-каталіцкай парафіі і пералічвае населеныя пункты: “двор Прудок, в. Прудок, д. Мирабеля, двор Загорин, в. Загорин, двор Хомички, в. Хомички, Моисеевка, д. Буда Ленкевичская, двор Костюковичи, д. Костюковичи, местечко Скрыгалов, двор Слобода, д. Слобода, д. Зимовище, околица Лудзин, околица Нестеровка, Кизляковка, Ясная гора, Шарковщина, околица Тваричевка, д. Пеньки, д. Наравцизна, Боков Великий, Боков Малый, д. Антоновка, д. Ремезы, местечко Мелешковичи, околица Дрозды, д. Кимборовка, д. Новики, д. Бибики, д. Гурины, фольварк Тросцяница, двор Седельники, д. Мицьки, д. Ясенцизна, двор Михалки, д. Акунинка, д. Стрельск, двор Барбаров, д. Барбаров, д. Млынок, околица Кустовница, д. Новая Рудня, двор Кузмичи, местечко Скородно, Валовская Рудня, д. Копанка, д. Зеленый двор, хутор Круглое, двор Санюки, д. Санюки, д. Березовка, д. Полавки, д. Лиховня, двор Недзведно, двор Корма, двор Волавск, местечко Ельск, двор Каролин, местечко Калинковичи, д. Вита, фольварки Литвиновичи, Озаричи, Сергеевка, Евтушкевичи, Коржень, Оттолин, дворы Домановичи, Липов, Замостье, Есипова Рудня, фольварк Бельковцизна, местечко Юревичи, двор Градо, селение Шерейки, д. Луцюкевичи, двор Кожушки, д. Прудок, Крышицы Малыя, Крышицы, Крышицы большыя, фольварк Романовка, двор Наровля, д. Ничипоровка, Лубня, Мальцовка, Грушевка, Смолевичи,

Антоново, Демидово, Смолярня демидовская, двор Головчицы, фольварк Липово, д. Маринки, двор Добрынь, Остров Свеча, хуторы Зацише, Ничипоровка, Гавриловка, д. Новая Рудня или Каролинская, д. Александровка, Головчицкие будки” [2, арк. 80–80 адв.].

Такім чынам, Мазырская рымска-каталіцкая парафія ў пачатку ХХ ст. ахоплівала амаль усю тэрыторыю павета, на якой, акрамя касцёла Ушэсца Маці Божай, дзейнічала толькі чатыры капліцы: Барбароўская, Нараўлянская, Галоўчыцкая, Ліпаўская. Мазырская парафія межавала з Петрыкаўскай, Капаткевіцкай, Бабруйскай і Оўручскай парафіямі. Па сведчанні Мазырска-Рэчыцкага дэкана парафіяну 1907 г. налічвалася “тысяч сем” [2, арк. 77 адв.]. Мазырскі спраўнік у рапарце Мінскаму грамадзянскаму губернатару паведамляў, што па стану на май 1912 г. колькасць вернікаў рымска-каталіцкага веравызнання ў Мазырскім павеце склала 14893, з іх у Давыд-Гарадоцкай парафіі – 3000, Лельчыцкай – 1842, Капаткевіцкай – 1512, Петрыкаўскай – 3560, Мазырскай – 5000 [3, арк. 326]. Розніца ў лічбах, прыведзеных святаром і спраўнікам, можа быць растлумачана тым, што ў склад Мазырскай парафіі ўваходзілі землі не толькі Мазырскага павета, але і частка Рэчыцкага.

Значныя памеры парафіі пры невялікай колькасці храмаў былі абумоўлены канфесійнай палітыкай дзяржавы, галоўнай мэтай якой было забяспячэнне колькаснага росту вернікаў-праваслаўных і замацаванне праваслаўя ў якасці пануючай канфесіі. Калі ў пачатку ХІХ ст. толькі ў Мазыры існавала 5 касцёлаў, у сярэдзіне 60-х гг. ХІХ ст. засталася 2, а ў пачатку ХХ ст. дзейнічаў 1 – касцёл Ушэсца Божай Маці.

Літаратура

1. Агульны візітацыйны вопіс за 1867 г. // Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). — Фонд 1781. — Воп. 27. — Справа 370.
2. Інвентары костелов Минского, Мозырского уездов Минской губернии за 1907—1914 гг. // НГАБ. — Ф. 1781. — Оп. 26. — Д. 1498.
3. Распределение прихожан римско-католических приходов Мозырского уезда // НГАБ. — Фонд 295. — Воп. 1. — Спр. 8060.

К ИСТОРИИ КОСТЕЛА НА МОЗЫРЩИНЕ В КОНЦЕ XVIII–XIX ВВ. НА ОСНОВЕ БИОГРАФИЧЕСКИХ ДАННЫХ КАТОЛИЧЕСКОГО ДУХОВЕНСТВА

Барсук Е. Е., Галюк Т. Ф.
(УО МГПУ им. И.П. Шамякина,
Мозырь, Беларусь)

В Национальном историческом архиве Беларуси в г. Минске сохранились уникальные документы, содержащие биографические сведения о духовенстве Мозырского, позднее Мозырско-Речицкого деканата Минской,

позднее Могилевской диоцезии римско-католической церкви. Это рукописный документ на латинском языке – визиты костелов Мозырского уезда Минской губернии 1797 г., которые содержат общие сведения о бернардинском и цистерцианских монастырях (мужском и женском) и Фарном костеле (Фарном) и о служителях церкви [1]. Второй документ датируется 1867 г., временем жесткой регламентации деятельности римско-католического духовенства в Беларуси. Он отличается более полной информацией об образовании и деятельности священников. Это Формулярный список о службе и достоинствах римско-католического духовенства в Мозырско-Речицком деканате [2].

В отношении Кимборовского монастыря цистерцианцев визитатор в 1797 г. отметил: «Настоятель – Нивард Костюшко, 59 лет, здоровья подорванного, управляет монастырем 27 лет в чине постоянного приора; монах – Дионисий Лобачевский, 66 лет, здоровья хорошего, в монастыре находится 19 лет в чине старшего администратора без каких-либо нареканий, на протяжении многих лет десятки дел привел в порядок, не давая отдыха, науками занимался; монах – Иероним Новосельский, 45 лет, изучал философию и теологию, монастырский устав знает хорошо, но при этом имеет своенравный характер и сдержанность себя иногда не может, поэтому держится всегда замкнуто от остальных, в связи с этим отстранен от выполнения каких-либо официальных дел и работ. Проводит жизнь в праздности. Свободен даже от пения псалмов. Случалось не однажды или дважды в год грубил, не желая выполнять обязанности; монах – Деохар Вопковский, 35 лет, здоровья хорошего, философ и теолог из монастыря Carrotio, откуда переведен, выполняет обязанности помощника управляющего в течение 9 лет. Служит в мозырской двуклассной школе учителем в течение 2 лет. В первый год был учителем чистописания, во второй – также математики. В чем показал себя также подготовленным; монах – Адальберт Ярусский, 35 лет, здоровья хорошего, местный, обучается теологии, является прокуратором учащихся в течение 10 лет; архидьякон – Адам Харадинович, родом из Новогрудка, 59 лет, среднего здоровья, получил образование философа и теолога владеет польским и латинским языком, к обучению и наукам склонен, в них усерден и никаких послаблений себе не делает, заведует трапезной, в которой является куратором, готовит обеды и проводит их для всего братства и помогает нищим; дьякон – Иоан Прокопович, перешел из православия, 50 лет, здоровья хорошего, владеет языками польским и латинским не очень хорошо, оставлен с 20 лет, муж добрый, благоразумный, на празднествах умерен, усерден в изучении христианского учения, заведует капеллой на протяжении двух лет» [1, л. 1 об – 2]. Далее, в документе речь идет о лицах по статусу напоминающих послушников или странствующих проповедников: «Филипп Оскерка, оставлен в монастыре постоянно, 54 года. Почти 15 лет странствовал без молитвенника, к чему привязан, без духовных книг и даже почти без

монашеского облачения; Коэтан Добак, также оставлен в монастыре, 67 лет, после долгих скитаний к дому божьему был призван. Член братства малых, два года проповедовал, после чего вернулся в Мозырь» [1, л. 2]. В конце очень важная приписка: «Все присягу на верность днем означенным дают». Речь идет о присяге на верность Российскому императору.

Таким образом, из этого отрывка можно сделать несколько интересных выводов: во-первых, практически все монахи-цистерцианцы были образованы и имели хорошую теологическую подготовку; во-вторых содержали школу для мирян и студию теологии; в-третьих, для обслуживания достаточно большого монастырского комплекса перечисленных в документе 8 человек явно недостаточно, возможно, для этих целей использовались миряне, поскольку из других документов известно о Кимборовской юрисдикции цистерцианцев.

По такому же принципу перечисляются монахини-цистерцианки, монахи-бернардинцы и клир приходского Мозырского костела [1, л. 1, 3]. Согласно формулярному списку о службе и достоинстве римско-католического духовенства Мозырско-Речицкого деканата за 1867 год, где зафиксированы служебные характеристики лиц, состоящих на духовной службе, подавляющее большинство которых были дворянского происхождения, получали образование в гимназиях или уездных училищах, где изучали по 8 преподаваемых там предметов, затем продолжали обучение в семинарии. Так, ксендзы Барковский, Римша и Радзивончик окончили Минскую духовную семинарию. Первый изучал там нравственное и догматическое богословие, костельную историю и святое писание, второй знал два иностранных языка – французский и немецкий, третий изучал церковные науки. Отдельное внимание в формулярных списках уделяется графе о штрафах и судимостях. Большинство в неподобающих делах замечены не были. На их фоне особенно выделяются записи о личном деле декана Мозырско-Речицкого деканата, ксендза Александра Феликсовича Сенчиковского, который в 1863–1864 гг. был викарием Мирского приходского костела, а 11 июня 1864 г. по ложному доносу был арестован. Виленский следственный комитет установил, что донос был ложным. Сенчиковский был оправдан и выпущен из-под ареста. По указу Главного начальника края графа Муравьева, Александр Феликсович был «восстановлен с правом занимать место викария или другую должность в соответствии с его саном», получал жалованье в 275 руб [2, л. 210]. В похожей ситуации оказался и Феликс Яковлевич Урбикович, капеллан Кимборовского монастыря цистерцианок. 18 июня 1863 г. был назначен филиалистом Аннопольского филиального костела, а 15 декабря 1864 г. оказался под следствием Минской комиссии по политическим делам, арестован «за прихожан Аннопольского филиального костела. Вместо наказания, по распоряжению главного начальника губернии, 16 марта 1865 года выслан в Мозырский уезд, где 26 марта того же года назначен

капелланом Кимборовского монастыря цистерцианок. Однако в отличие от Сенчиковского, не получал жалованья [2, л. 214].

Из общего списка выделяется ксендз Александр Васильевич Копцегович. Исполнял обязанности законоучителя при Минском детском приюте, администратора Речицкого приходского костела и законоучителя в Речицком приходском училище, затем духовным депутатом при Речицком уездном суде, имеет бронзовый крест и медаль. В 1853–1856 гг. был законоучителем Мозырской гимназии. По свидетельству Мозырского директора, похвально усерден, за усердное исполнение своих обязанностей его высокопревосходительством объявлена благодарность, Минским епархиальным управлением пожалован сан почетного каноника при Минской римско-католической кафедре» и даже награжден медалью за усмирение польского восстания 1863–1864 гг., в 1865 г. «всемиловитейше награжден Господином министром за усердную службу 100 рублями, а 1867 г. – 140 рублями серебром. Получал значительное жалование в 400 руб. и квартирных 40 руб. [2, л. 211–212].

Упомянутый уже ксендз Фадей Казимиров Барковский также имел крест и медаль в память войны 1853 г., после рукоположения был викарием Юровичского костела, затем – Остроглядовичского и Петриковского приходских костелов (входили в состав Мозырского деканата), в 1849 г. принял монашеский сан и с «разрешения Министра внутренних дел поступил в 1858 г. в Кимборовский монастырь цистеров», в 1862 г. утвержден на должность настоятеля монастыря в Кимборовке, в 1864 г. он упразднен, и Барковский перемещен в «Городицкий бенедиктинский монастырь, по упразднении коего в 1865 г. назначен администратором в Замышский приход». Затем переведен викарием в Несвижский костел, где был до 1867 г. С марта 1867 г. «дозволено проживать у родственника помещика Александра Горвата в имении Барбаров Речицкого уезда», жалованья не получает [2, л. 213].

Всего в формулярном списке записано 18 человек возрастом от 27 до 77 лет в сане ксендза. В документе также есть особая графа: способен ли к дальнейшему исполнению службы, которая предполагала своеобразную аттестацию кадров.

Таким образом, формулярный список в целом отражал основные направления конфессиональной политики государства, стремившегося регламентировать деятельность римско-католического духовенства, что объясняет необходимость согласования назначений на должности и перемещения ксендзов. Политическая благонадежность духовенства была одним из главных критериев способности к исполнению обязанностей и подкреплялась получением жалованья, наград и премий.

Литература

1. Визиты костелов Мозырского уезда Минской губернии 1797 г. // Национальный исторический архив Беларуси (далее НИАБ). — Фонд 1781. — Опись 27. — Дело 257.
1. Формулярный список о службе и достоинствах римско-католического духовенства в Мозырско-Речицком деканате // НИАБ. — Фонд 937. — Опись 6. — Дело 107.

ПРАВОСЛАЎНАЯ ЦАРКВА НА МАЗЫРШЧЫНЕ Ў XIX–ПАЧАТКУ XX СТСТ.

**Калбасіна І. М.
(УА МДПУ імя І.П. Шамякіна,
Мазыр, Беларусь)**

Да канца XVIII ст. у Рэчы Паспалітай праваслаўнае насельніцтва складала толькі каля 10% ад усіх жыхароў дзяржавы (на Беларусі – каля 6–8%). На землях ВКЛ захавалася толькі 50 праваслаўных прыходаў (усяго ў Рэчы Паспалітай – каля 300) [1, с. 61]. Пераважалі каталіцкая і ўніяцкая царквы. Пачынаючы з XVI ст. у Мазырскім павеце былі толькі два праваслаўныя царкоўныя прыходы – Спаскі і Міхайлаўскі [6, с. 60]. «Перемены, происходящие в церкви, всегда являются следствием перемен в политической жизни», – пісаў М.М. Нікольскі [4, с. 240]. Дакладнасць гэтага сцвярджэння даказвае гісторыя праваслаўя на беларускіх землях у агульнасці, і на Мазыршчыне, у прыватнасці. Карэнныя змены ў становішчы праваслаўнай канфесіі на Беларусі адбыліся толькі пасля далучэння яе да Расіі, дзе праваслаўе было дзяржаўнай рэлігіяй. Пачаўся паступовы пераход уніятаў у праваслаўе, ажыццяўлялася палітыка ўніфікацыі царкоўнай структуры. 27 сакавіка 1793 года быў апублікаваны загад аб далучэнні былых польскіх тэрыторый да Расіі, у тым ліку і Мазырскага павета. 3 красавіка 1794 года ў Мазырскую акругу быў прызначаны дабрачынны Пётр Міткевіч. У маі гэтага ж года большасць уніяцкіх прыходаў была аб’яднана з праваслаўнаю царквою (Барбароў, Міхалкі, Скрыгалаўская Слабада, Сідзельнікі, Скрыгалаў, Мялешкавічы). Да 16 чэрвеня 1795 года было аб’яднана 13 прыходаў. 4 жніўня адбылося ўрачыстае адкрыццё Мінскай губерні, у склад якой уваходзіў Мазырскі павет. У 1839 годзе Полацкі царкоўны сабор прыняў рашэнне аб канчатковай ліквідацыі царкоўнай уніі і далучэнні ўніятаў да праваслаўя. 12 лютага 1839 года полацкі сабор урачыста зацвердзіў складзены сакрэтным камітэтам саборны акт. 14 сакавіка быў апублікаваны ўказ Сінода з пастановай “епископов, священство и духовные паствы так именовавшейся доньше греко-униатской церкви ... принять в полное и совершенное общение ... православно-католические восточные церкви и в нераздельный состав церкви всероссийския” [4, с. 295].

У 1840 годзе вышэйшая праваслаўная царкоўная інстанцыя Расійскай імперыі – Свяшчэнны Сінод прадпісаў духавенству заходніх губерняў чытаць пропаведзі ў нядзелю і па святах на агульнаразумелай для прыхаджан мове,

кіраўніцтву епархіі было прапанавана больш клапаціцца аб народнай асвеце; пачалі працаваць царкоўна-прыходскія школы. У беларускіх губернях была створана развітая епархіальная структура. На землях кожнай губерні ўтваралася асобная епархія: Магілёўская, Мінская, Гродзенская, Полацкая (у Віцебскай губерні), Літоўская (у Віленскай губерні).

Мазыр і Мазырскі ўезд увайшлі ў склад Мінскай губерні. Сітуацыя ў рэлігійным жыцці змяняецца на карысць праваслаўя, аб чым сведчыць “Апісанне цэркваў і прыходаў Мінскай губерні” 1883 года, згодна з якім у Мазыры і ваколіцах з’яўляюцца наступныя цэрквы: Міхайлаўская праваслаўная саборная драўляная царква. Прыход яе 959 чалавек мужчынскага і 939 жаночага полу, ворыва і сенажацей – да 400 дзесяцін. Да яе з 1841 года адносіліся былы бернардзінскі цагляны касцёл, Лазараўская могільная царква, Мікалаеўская драўляная, а таксама, пабудаваная ў 1837 годзе Сідзельніцкая царква. Да Параскіеўскай царквы былі прыпісаны ў канцы XIX ст. Царква Ражаства Багародзіцы, Барыскавіцкая і Пеніцкая. У яе прыходзе знаходзілася частка Мазыра, 7 вёсак, 4 хутары. Прыходжан налічвалася 1504 мужчыны і 1590 жанчын, зямлі – 232 дзесяціны. Свята-Троіцкая царква на Кімбараўцы, перабудаваная з каменнага касцёла ў 1894 г., мела ў прыходзе 6 пасяленняў, каля 1200 прыходжан, царкоўнай зямлі – 70 дзесяцін. Да яе была прыпісана царква ў вёсцы Гурыны.

У 1832 г. быў ліквідаваны манастыр бернардзінцаў, у 1839 г. яго будынак згарэў і быў складзены каштарыс на перабудову касцёла ў праваслаўную царкву. Ахвяраванні на яе ўзвядзенне ўнеслі грамадзяне Мазыра – Пратасава, Сухоцін, Ляпін, маскоўская княгіня Даўгарукава, граф М.І. Мураўёў. Падрадчыкам быў мінскі купец А.А. Свечнікаў, які падараваў 5 ікон – копій з арыгіналаў Мінскага кафедральнага сабора. Маскоўскі свяшчэннаслужыцель С.Д. Цвяткоў садзейнічаў у набыцці царкоўнага посуду і званоў. Перабудова касцёла абышлася ў 14300 рублёў. 5 верасня 1865 г. новы сабор быў асвечаны ў імя Св. Архістраціга Міхаіла. Да прыходу Мазырскага сабора належалі 1381 чалавек мужчынскага і 1432 – жаночага полу. Сабору належала прыходскае вучылішча ў Мазыры і царкоўнае ў Гурынах. Свяшчэннікам з 1861 па 1876 год быў кандыдат багаслоўя Георгі Тарнапольскі, дьяканам служыў Георгі Пігулеўскі. Сабору належала 400 дзесяцін ворыва [6, с. 61–62].

Апісанне сведчыць, што з ростам уплыву праваслаўнай царквы, пагаршаліся пазіцыі каталіцызму. Гэты працэс ішоў своеасабліва, у залежнасці ад змен ва ўладзе Расійскай імперыі. Сваё лагічнае заканчэнне ён набыў пасля паўстання 1863–1864 гадоў. Наглядна яго можна прасачыць на лёсе Юравіцкага храма. Пабудаваны ён быў у 1715 годзе езуітамі. У 1773 г. там панавалі бернардзіны, а потым капуцыны. Пасля 1832 г. Касцёл у Юравічах быў закрыты па ўказу Мікалая I, але праз 10 гадоў быў адчынены як прыходскі касцёл. У 1864 г. праваслаўны епіскап Мінскі і Бабруйскі давёў да ведама віленскага генерал-губернатара М. Мураўёва, што духавенства гэтага касцёла пастаянна ўмешваецца ў справы праваслаўных. Генерал-

губернатар запатрабаваў звесткі аб касцёле і пазіцыі яго святароў у паўстанні 1863 г. Звесткі былі прадстаўлены ваенным начальнікам Мазырскага і Рэчыцкага паведаў. “Юрыдычных фактаў, – сцвярджаў ваенны начальнік, – аб прыняцці ксяндзамі ўдзелу ў мецяжы хаця і няма, але чуткі прымушаюць сумнявацца ў іх палітычнай блуганадзейнасці” [2, с. 49]. 11 лістапада М. Мураўёў накіраваў мінскаму губернатару прадпісанне аб неабходнасці закрыць касцёл. Касцёл быў закрыты 27 лістапада 1864 года. Аб гэтых падзеях захаваліся ўспаміны тагачаснага вікарнага ксяндза Сянчыкоўскага, у далейшым прыхільніка распалячвання касцёла, увядзення ў ім рускай мовы. Вось як ён апісваў згаданыя вышэй падзеі: “У Юравічах я знайшоў роту салдат, якія на працягу чатырох часоў сякерамі секлі ў касцёле алтары, статуі 12-ці апосталаў і арган, які каштаваў 6000 рублёў. Гэта ўзрушыла мяне да глыбіні душы ... Рота салдат была пад камандаваннем ваеннага начальніка паведа маёра Стэфановіча” [2, с. 49].

У “Апісанні цэркваў і прыходаў Мінскай епархіі” 1879 года адзначаны гэты пераход: “1864 года ноября 27 дня по распоряжению архиепископа Минского и Бобруйского Михаила от 19 ноября того же года каменный величественный Юревичский костёл, построенный на жертвы православных, вместе с чудотворным образом Божьей матери приняты в православное ведомство и сделались достоянием православия” [5, с. 66]. У 1865 годзе храм быў асвечаны як праваслаўны. Урад выдаткаваў грошы на яго перабудову. Нават імператар Аляксандр II падараваў храму ікону Святога князя Аляксандра Неўскага.

Праваслаўныя традыцыі замацоўваліся і шляхам аднаўлення гістарычнай памяці. У 1897 годзе ў вёсцы Скрыгалаў была пабудавана цагляная капліца, прысвечаная да 400-годдзя гібелі ў гэтай вёсцы мітрапаліта Кіеўскага і Усея Русі Макарыя. Макарыў быў архімандрытам віленскага Свята-Троіцкага манастыра. У 1495 г. саборам епіскапаў праваслаўнай царквы ён быў “рукоположен” на пасаду мітрапаліта Кіеўскага і Усея Русі. Вясной 1497 г. Макарыў вырашыў наведаць Кіеў. Па дарозе ён спыняўся ў праваслаўных прыходах, правіў богаслужэнні. Такі прыпынак быў зроблены ў Скрыгалаве, але непадалёку апынуліся татары. Падрабязнасці трагедыі занатаваны ў Супрасельскім летапісе: “... В 1497 годзе мая 1-го на шестой неделе после Великого дня в понедельник безбожные перекопские татары убили преосвященного митрополита Киевского и Всея Руси архиепископа Макария. Вторглись они в нашу землю скрытно от всех и настигли его в селе Скрыгалове на реке Бчичь за пять миль от Мозыря, из бывших с ним одних убили, а других взяли в плен” [6, с. 48–49]. Помнік захаваліся да нашых дзён, як і абеліск, пабудаваны ў той жа час ва ўрочышчы Падселіца на беразе старадаўняга рэчышча Прыпяці.

На пачатку ХХ ст. пазіцыі праваслаўнай царквы ў беларускіх губернях значна замацаваліся, аб чым сведчыў рост колькасці прыхаджан і праваслаўных храмаў, свяшчэннікаў, манахаў і іншых свяшчэнаслужыцеляў.

Епіскап Мінскі і Тураўскі паведамляў мінскаму губернатару 1-га красавіка 1910 года, што: “9) Всех священнослужителей к январю 1910 г. состояло на действительной службе 1219, в том числе 23 протоиерея, 571 священник, 56 диаконов и 569 псаломщиков. 10) Православного народонаселения в епархии в 1909 г. было ... 1741421 душа обоого пола, раскольников 10626 душ, а сектантов всего 72 души”[3, с. 278]. Далейшае паведамленне дае ўяўленне аб тым, якія намаганні патрэбна было прыкласці на ніве духоўнага адраджэння: “Хотя православное население, за исключением обучающихся в школах, и представляет в громадном большинстве неграмотный народ, имеющий вообще самое смутное, туманное и неопределённое понятие о догматах святой православной веры, но тем не менее оно весьма религиозно”[3, с. 278]. Захоўваліся супярэчнасці паміж праваслаўнай і каталіцкай канфесіямі, але наперадзе было цяжкае выпрабаванне – захаванне веры і царкоўнай арганізацыі ў атэістычнай савецкай дзяржаве.

Літаратура

1. Беларусь на мяжы тысячагоддзяў. — Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 2000.
2. Грыгор’ева, В. Каталіцкае і праваслаўнае духавенства ў паўстанні 1863 г. / В. Грыгор’ева // Беларускі гістарычны часопіс. — 1993. — № 3. — 1993. — С. 46—50.
3. Документы и материалы по истории Белоруссии (1900–1917 г.г). Т. III. — Минск : Академия наук БССР. — 1953.
4. Никольский, Н.М. История русской церкви / Н.М. Никольский. — Минск : Беларусь, 1990. — 541 с.
5. Памяць. Калінкавіцкі раён. — Мінск : Ураджай, 1999.
6. Памяць. Мазыр. Мазырскі раён. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1999.

ИЗ ИСТОРИИ КРЕСТЬЯНСКИХ ПРАЗДНИКОВ В МОЗЫРСКОМ УЕЗДЕ (ПО МАТЕРИАЛАМ ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ ЗАМЕТОК XIX ВЕКА

Курьян З. С.
(УО МГПУ им. И.П. Шамякина,
Мозырь, Беларусь)

Исследователи Мозырского Полесья XIX века собрали интереснейший этнографический материал по истории края. Представить живую картину народной жизни, творчества народа позволяют сведения о праздниках и гуляниях, широко распространенных на Полесье, и Мозырщине в том числе. Анализ материалов позволяет увидеть разные взгляды на духовную жизнь простолюдина Полесья и в то же время найти общее и особенное в их духовной жизни.

«Для многих из нас знакомее страна африканских дикарей, посещенных Лингвистом, нежели белорусское Полесье», - писал о Полесье в 1867 году И. Эремич [1, с.107].

В то же время удивительной особенностью Полесья, несмотря на то, «что его обитатели живут вне всякого общения с соседями, а селища заброшены в бесконечные леса, затеряны между непроходимыми болотами и тундрами», было огромное количество праздников в году.

«Если бы кто придумал праздновать каждый день в году, - и праздновать его, так сказать «на законном основании», - тому я посоветую ехать в Полесье. Там недостатка в праздниках нет: «що динь - то й свято» - отмечал в своих очерках Полесья этнограф М. Волотовский [2, с. 586].

«В Полесье редко в какой деревне не бывает праздника в честь какой иконы или по завету предков. Эти праздники отправляются крестным ходом из церкви, часовни или даже от прудов, рек, источников воды, колодцев или вообще из тех мест, где с незапамятных времен народ установил время общей молитвы, без разделения верований по религиям», - писал о праздниках на Полесье В. Соколов [3, с. 333].

Праздники сопровождали полешука на протяжении всего года и были посвящены всем сторонам жизни: косарские, рыбачьи, храмовые, церковные, купальские, коляды, колядки, щедровки, заговины, попельцы, радуницы и поминки. «Меж ними, смотришь, св. Владимира, Ольгин день, пророка Ильи; Там - Бориса и Глеба, первый второй и третий Спас, Успенъев день, Преполовенье, и т.д. Ко всему этому, прибавьте дни перед и после праздничные, те «полусвята», в которые полешук до полудня не работает, а вечером отдыхает, - именины, крестины, дни рожденья, «бабские - свята», девичьи праздники свадебные и обручальные дни» - вот далеко неполный перечень праздников, которые крестьяне обязательно праздновали семьей, братчиной, деревней. Такое количество праздников, по мнению некоторых исследователей, помогало выжить местному населению среди угрюмых дебрей. «Отнимите у полешука его праздники - и Полесье станет самой скучной в мире страной». Следует заметить, что многих исследователей удивлял тот факт, что, «несмотря на положительную безграмотность, крестьянам известны почти все церковные праздники и время праздничное определяется ими довольно точно» [4, с. 413].

Каждый праздник всегда сопровождался обрядами, играми или пением, имеющими особое значение для крестьян. Так, например, в селе Беседки по вечерам, накануне праздников, молодежь играла в игры: «Золото», «Редька», «Кума», «Журавель», «Репа», «Коршун» и др., самые известные из них описаны этнографом А. Васильевой. Причем, во время многих игр, девушки и парни пели песни. Без музыки и пения не обходился ни один праздник. Разные по содержанию и тематике песни отражали нелегкую жизнь, судьбу и долю крестьян. «Песни их грустного напева и содержания: во всех выражается жалоба на недостаток хлеба, на дурное обращение свекра и свекрови и других родных, слышатся стоны вырываемые болью от побоев мужа-пьяницы - недбалицы, и непосильного тяжелого труда» [5, с. 278]. Кроме этих песен было много других, которые можно распределить по

временам года, занятиям, семейной жизни и др.. Например: во время празднования спада воды в д. Беседки (ежегодные наводнения приносили много горя крестьянам) мужчины и женщины в праздничных платьях катались по реке с песней:

Красна лотушка краснеется,
На ней парусник белеетца,
Посередку красна дзевка сядзиць,
На казака яна хорошо глядзиць.

На праздниках крестьяне играли на скрипках собственного изготовления. Учились они играть друг у друга, но, по-мнению А. Васильевой, «выдающихся способностей к игре ни у кого не замечалось». Большинство исследователей отмечали, что «почти все мужчины и женщины поют, некоторые отличаются не дурным голосом, но зато поют механически, без малейшего оттенка чувства и пересказать пропетого не смогут. Кто сложил эти песни, никто не знает, вероятно, они сложились сами-с собой в давнее трудное время, когда крестьянин изнывал под гнетом крепостного права» [5, с. 279].

Описывая народные праздники Мозырщины и пытаюсь определить авторство услышанных песен, этнограф В. Соколов, отмечал: «Надо заметить, кстати, что здешний народ вовсе не обладает самобытным даром творчества, сколько я не прислушивался к здешним песням, везде я находил искаженный вариант или чисто русской или малороссийской песни, занесенной сюда солдатиком или казаком во время стоянки, или перенятых от мещан во время заработков в каких-либо губерниях. Если же он берется создавать что-нибудь новое, то весь цикл его творчества не восходит далее какого-то мистического сближения с силою божества во всех частных случаях жизни, будь то свадьба или какой-либо праздник» [6, с. 494].

Таким образом, существуют различные взгляды на происхождение местных песен и уровень народного творчества, но большинство исследователей отмечают, что пение было неотъемлемой частью праздников и жизни местных поселян.

Самыми главными и торжественными были «рыбацкие, охотничьи и купальские» праздники, посвященные основным занятиям крестьян. Так, например: во время праздника рыбаков на берегу реки жгли костры, освещали сети и невода, торжественно исполняли рыбацкий гимн, обращались с просьбами к «матушке» Припяти, мирились друг с другом. «Старые деды вспоминали минувшие дни, подкрепляя свою память вместительной чаркой, цепи Гименеи опутывали молодежь, а малые ребята шумно мечтали о будущей рыбалке» На второй день праздник продолжался по домам, на третий рыбаки отправлялись на Припять ловить рыбу, веря, что «Водяной» и «Болотный Хапко» погонят рыбу в его сети, иначе и быть не может [2, с. 587].

Следует отметить тот факт, что ни один праздник не обходился без водки. «Много есть у крестьян таких священных дней в году, когда все члены семейства от мала - до велика по их понятиям должны непременно пить водку» [7, с. 469]. Отказ от участия в торжестве и, соответственно, от употребления водки считался грехом. Причем, к этому занятию принуждались дети и женщины.

Примечательно, что факты и оценки «питья» местных поселян у этнографов, изучавших Мозырское Полесье, весьма различны. «Полещук пьет водку по всем праздникам и непраздникам, пьет при всяком удобном и неудобном случае, но - никогда не напивается. Если же случится ему охмелеть, то он норовит, как бы поскорее убраться в свою хату и улечься спать, но никогда не станет буяннить» - отмечал М. Волотовский [2, с. 586].

Противоположную картину нам описывает А. Васильева: «Во время храмовых праздников стоит заглянуть в корчму вечером, и у вас появиться новое представление об аде, так иногда неудачно описываемом поэтами. Быть на празднике и не быть пьяным и ни с кем не подраться, - это у наших крестьян считается почти грехом. Даже избитый и сам себя изувечивший, несколько не сожалеет о случившемся, а, напротив, с особенным удовольствием вспоминает, что много и добре выпив» - [8, С.436].

Описывая церковные праздники на Мозырщине и констатируя повсеместную набожность местных поселян, этнографы отмечали искаженное понимание значения церковных праздников местными поселянами: «Наступает праздник, и крестьянин, вместе с семьей спешит в церковь. Находясь в церкви, он не позволяет себе неприличий: питая глубокое уважение к священному месту, с напряженным вниманием слушает чтение и пение, хотя и без полного понимания. По окончании богослужения он отправляется в корчму. Время до вечера проводится, как и везде почти в увеселениях, которое часто представляется наблюдателю в неприглядных картинках. Здешние крестьяне, по каким-то обстоятельствам сложили такой взгляд на праздники: в праздник нужно помолиться богу, а после молитвы необходимо повеселиться: выпить водки, поплясать и поиграть на скрипке или другом музыкальном инструменте. Это в их понятиях необходимые условия праздничного торжества».

Автор приводит пример, как, накануне церковного праздника крестьяне д. Лахва собрались в волостное правление и один из них стал играть на скрипке, а прочие вторили ему голосами. На замечание был дан ответ: «Да ведь, паночку, требо хвалить бога, свято заходить». Таким образом, слово праздник в понятиях крестьян соединяет в себе необходимость молитвы и увеселений, хотя это - два несовместимых предмета. Дозволяя себе неприличие такого рода, крестьяне, в то же время, считают за непростительный грех занятие какой-либо работой в праздник [4, с. 414].

Окончание церковных праздников часто праздновалось еще более чем сам праздник: «начинается попойка возле корчмы и в корчме, продолжающаяся

суток двое». Хлопцы-скрипачи ударят в смычки, и народ пляшет лявонику и казачка, иногда разгульные припевы поет веселая баба. На третий день можно узнать, где было гулянье, ибо по дороге в ту деревню по лесу и по полю найдешь спящих мужиков [3, с. 334].

Приведенные сведения хоть и не в полной мере, но частично дают нам представления о празднованиях и праздниках в указанном регионе. Оторванность от цивилизации обусловила огромное количество праздников, причины их разнообразия и особенности поведения местных поселян во время проведения гуляний и празднеств. Этнографический материал, собранный исследователями XIX века, представляет живую картину жизни и творчества населения Мозырского Полесья.

Литература

1. Эремич, И. Очерки Белорусского Полесья / И. Эремич // Вестник Западной России. — Вильно, 1867. — Т. 3. Книга VIII. — С. 108-133., Т. 4. Книга IX. — С. 201—222.
2. Волотовский, М. Полесские свята / М. Волотовский // Нива. — 1880. — № 29.
3. Соколов, В. Очерки народных празднеств и молений на Полесье / В. Соколов // Минские губернские ведомости. — 1869. — № 25. — С. 333—334.
4. С-цов, К. Из религиозной жизни крестьян Мозырского уезда / К. С-цов // Минские Губернские Ведомости. // 1869. — № 30. — С. 113—114.
5. Васильева, А. Я. Село Беседки / А. Я. Васильева // Минские Губернские Ведомости. — 1879. — № 31.
6. Соколов, В. Описание поездки на озеро Жид / В. Соколов // Минские губернские ведомости. — 1869. — № 36. — С. 494.
7. С-цов, К. О нравственной стороне крестьян Мозырского уезда / К. С-цов // Минские Губернские Ведомости. — 1869. — № 34.
8. Васильева, А. Я. Ярмарки в Мозырском уезде / А. Я. Васильева // Виленский Вестник // 1879. — № 240.

НЕМЕЦКИЕ СЕЛЬСКИЕ СОВЕТЫ НА ТЕРРИТОРИИ МОЗЫРСКОГО ОКРУГА В 20-30-е ГГ.

**Курьян З. С., Синицкая И. Н.
(УО МГПУ им. И. П. Шамякина,
Мозырь, Беларусь)**

Содержание национальной политики в республике Беларусь в 20–30-е годы было определено Июльским 1924 г. пленумом ЦК КП(б)Б. Пленум разработал конкретную программу по проведению национальной политики партии в Беларуси, главным ядром которой являлась политика белорусизации, утвержденная 15 июля 1924 года 2-й сессией ЦИК БССР в постановлении «О практических мероприятиях по проведению национальной политики [1; с. 26].

Мозырский округ имел места компактного проживания различных национальностей: «Согласно переписи 1926 года, на территории 10-ти районов Мозырского округа проживало 277344 белорусов, 3274 русских, 8803 украинцев, 8883 поляков, 27254 евреев, 486 чехов и словаков, 151 латышей, 104 литовцев, 3356 немцев, 31 татар, 165 цыган, а самым насыщенным по национальному составу был Наровлянский район» [2, с. 27–30, 36–39, 44–46].

В августе 1925 года была создана Окружная национальная комиссия, а в январе 1926 года Президиум Окружного исполнительного комитета утвердил план по осуществлению национальной политики в границах Мозырского округа, согласно которой «белорусизация, коренизация, экономический и культурный подъем национальных меньшинств, стали ключевыми направлениями национальной политики в округе».

Одним из важных факторов для поддержки и развития национальных меньшинств явилось решение II сессии ЦИК БССР VI созыва (1924 г.) о создании национальных советов и судов. В результате реализации этого решения к 1929 году в Мозырском округе было создано 10 национальных советов: 5 еврейских, 3 польских, 2 немецких и 1 украинский [3; с. 86].

Главным в деятельности национальных советов было решение вопросов хозяйственного, культурно-просветительного порядка, проблем кооперирования, образования, проведение мероприятий по землеустройству населения, организация судопроизводства среди национальных меньшинств [5; с. 108].

К 1930-му году, согласно отчету Мозырской Окружной национальной комиссии, на территории Мозырского округа существовало два немецких сельских совета: имени Розы Люксембург и Клесенский сельский совет. Сельский совет имени Розы Люксембург находился в Каролинском районе и включал населенные пункты: Анзельмовка, Анимановка, Алеское. По сведениям на 1930 год «Население первых двух, почти исключительно немецкое, а третьего белорусско-украинское. Состав населения 70% – немцев, 30% – белорусов. Всего дворов в сельском совете 211, количество душ – 1065 человек. Работает школа с немецким и белорусским отделениями. Почти все хозяйства разбросаны на хутора» [4; с. 5].

Клесенский сельский совет находился в Наровлянском районе. Всего в Клесенском сельском совете на 1930 год «Действовало пять пунктов колоний: Осиповка, Березовка, Майдан, Антоновка, Красновка. Население всех этих колоний по количеству почти одинаковое. Всего дворов в сельском совете 309, количество душ – 1617 человек. Сельский совет состоит из немецкого населения» [4; с. 5].

В марте 1930 года инструктором ЦИК Т. Ваицком были обследованы немецкие сельские советы Мозырского округа и сделаны выводы, указывающие на особенности, которые усложняли работу

в данных сельских советах и отличали её от работы в других сельских советах.

Среди перечисленных особенностей отмечались: разбросанность обоих сельских советов по хуторам, причем радиус расположения сельского совета достигал 80 верст; преобладание в составе совета немецкого населения, которое требовало специального обслуживания их на немецком языке, что было чрезвычайно затруднительно при недостатке соответствующих национальных работников; в сельских советах имелась значительная культурная отсталость, объясняемая некоторым консерватизмом населения и слабостью ее культурного обслуживания; сравнительно слабое значение в сельских советах развития зернового хозяйства; малая урожайность земли; слабая обеспеченность населения землей; преобладание в сельских советах молочно-товарного хозяйства, как основного средства дохода.

Инспектором было отмечено, что «Тяга немецкого населения к выращиванию продуктивно-молочного производства, создает большие возможности к развитию молочно-животноводческого хозяйства, что возможно при создании соответствующих условий. Таковыми условиями должны стать проведение мелиорации, регулярное и достаточное снабжение интенсивными коровами, достаточное снабжение кредитами, обеспечение населения хлебом» [4, с. 6].

Сложным и неудовлетворительным оставалось экономическое состояние немецких сельских советов. Причинами тому были: плохое качество земли и слабая обеспеченность ею крестьян; низкая урожайность зерновых; незаинтересованность крестьян в выращивании корнеплодов для развития животноводства, нежелание немецких крестьян заниматься разведением свиней и овец. В то же время отмечались и положительные факты в хозяйствовании крестьян: большое значение молочного хозяйства для местных крестьян, достаточная обеспеченность немецкого населения продуктивным скотом, гораздо выше, чем у окружающего населения. «Скот высокопородистый, так что две, три коровы могли прокормить всю семью» [4, с. 8].

Несмотря на хорошее состояние молочного хозяйства у крестьян немецких сельских советов, в отчетах постоянно отмечались факты резкого сокращения поголовья скота, а среди причин подобного явления указывались боязнь раскулачивания, коллективизации и недостаточное снабжение кормами.

В отчетах дана характеристика имущественного расслоения крестьян. Экономическое расслоения присутствовало, но, в меньшей степени, чем в других сельских советах районов. «В сельском совете им. Розы Люксембург процент бедняцких хозяйств среди немецкого населения больше, чем у прочего населения, и обеспеченность их угодьями меньше, но обеспеченность скотом больше. Процент зажиточных хозяйств у немецкого населения меньше чем у окружающего, хотя обеспеченность его объектами

больше. В Клесенском сельском совете процент бедняков меньше, чем в сельском совете имени Розы Люксембург. Однако обложение налогами четырех деревень: Осиповки, Майдана, Березовки, Антонавки; вызвала миграцию немецкого населения. Почти все они уехали» [4, с. 10].

Одним из важных направлений в работе сельских советов было политическое воспитание населения. Анализируя классовое расслоение в немецких сельских советах, инспектор отмечал, что политическое расслоение среди местного немецкого населения почти не заметно. Причиной тому называлась национальная особенность, которая значительно противодействовала этому расслоению. «Что касается политики, то большинство немецкого населения, по мнению инспектора Ваицока, ею не интересуется. К коммунистам и комсомольцам отношение у немецкого населения – недоброжелательное. Однако антисоветского настроения у немецкого населения не присутствует». Особое внимание при обследовании сельских советов уделялось вопросу отношения немецких крестьян к коллективизации. «Население обоих сельских советов разбросанно по хуторам, что крайне затрудняет их коллективизацию. Население сельского совета имени Розы Люксембург в последние годы укрепило свое экономическое положение и не хочет объединяться в коллективы. Приверженность к индивидуально-собственному хозяйству у немецкого населения значительно сильнее, чем у прочего населения. Все немецкое население голосовало против коллективизации. Однако в обоих сельских советах имеются первичные коллективные объединения в виде молочных товариществ, которые работают довольно успешно. Развертывание работы по коллективизации немецких сельских советов требует особого подхода. Работу эту необходимо проводить с большей постепенностью, чем в других сельских советах» [4, с. 11].

Одним из главных направлений в деятельности национальных советов было решение вопросов культурно-просветительного порядка.

В культурном отношении население немецких сельских советов характеризовалось как отсталое и неразвитое. Объяснялось это разбросанностью населения по хуторам, затруднявшее культурное обслуживание местного населения, консервативностью и религиозностью немецкого населения. Негативное влияние на национально-культурное развитие немецкого населения оказывало отсутствие культурных немецких кадров в сельских советах. «Изба – читальня имеется только в одном сельском совете (Клесенском), и то она представляет собой залу для собраний. Квалифицированного избача нет. Неудовлетворительна постановка в немецких сельских советах школьного дела. В частности, количество школ ввиду хуторской системы недостаточно. В сельском совете имени Розы Люксембург имеется одна немецкая школа, занятия в ней проходят пять раз в неделю. Точных сведений в сельском совете имени Розы Люксембург о количестве неграмотных не имеется. В Клесенском сельском совете имеется

две немецкие школы, занятия проходят шесть раз в неделю. В колонии Антоновка Березовского сельского совета ввиду неимения школ дети не учатся. В неудовлетворительном состоянии и школьные помещения. В Клесенском сельском совете число неграмотных составляет 150 человек. Работы по ликвидации неграмотности проходят только в Клесенском сельском совете»[4, с. 13].

Приведенный краткий анализ материалов пленумов, комиссий, отчетов председателей национальных Советов перед населением дает основания говорить о высокой активности советской работы в округе в попытке практического решения проблем национальных меньшинств округа [7, с. 124]. Однако к концу 20-х годов в отчетах уполномоченных по проверке работы местных национальных советов все чаще появляются факты, которые говорят об обратном. К примеру, директива Национальной комиссии ЦИК БССР Мозырскому Окрисполкому от 14 апреля 1930 года по работе с немецким населением предписывала организацию изб-читален, ремонт зданий школ, открытие новых школ, мелиорацию земель национального совета, обеспечение кормами скота и хлебом населения [3, с. 108].

В марте 1932 года Президиум Национальной комиссии ЦИК БССР после обследования Наровлянского района признал работу немецких советов округа и руководящую роль райисполкома в этом вопросе неудовлетворительной [6, с.85].

К 1932 году основной задачей в области национальной политики стала консолидация национальных меньшинств на классовой, а не на национальной основе. Вследствие этого работа национальных советов в округе была почти полностью парализована.

К 1940 году национальные советы в Мозырском округе были и вовсе ликвидированы [8, с.31].

Литература

1. Зеленкова, А. И. Гомельщина многонациональная (20-30-е годы XX века) / А. И. Зеленкова, М. И. Старовойтов. — Выпуск II. — Гомель, 2000.
2. Всесоюзная перепись населения 1926. — Т.Х. БССР. Народность. Родной язык. Возраст. Грамотность. — Москва, 1928.
3. ГЗАМ. — Ф.60. — Оп.1. — Д708.
4. ГЗАМ. — Ф.60. — Оп.1. — Д723.
5. Лейзеров, А. Национальная политика Беларуси в первые годы Советской власти (1920-1939) / А Лейзеров // Беларусь у XX стагоддзі : сборник научных работ. — Вып. 1. — Минск, 2002. — С. 104—109.
6. Пичуков, В. П. Гомельщина многонациональная (20–30е годы XX века). / В. П. Пичуков, М. И. Старовойтов. — Выпуск I. — Гомель, 2000.
7. Практическое решение национального вопроса в Белорусской Советской Социалистической республике. К X годовщине Октябрьской революции. Часть 2. На основе данных Национальной Комиссии ЦИК БССР. — Минск : Изд. Национальной Комиссии ЦИК БССР, 1928.

8. Законы Белорусской ССР и Указы Президиума Верховного Совета БССР за 1938–1955гг. — Минск, 1956.

ПАДЗЕІ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ НА МАЗЫРШЧЫНЕ ПА СТАРОНКАХ ВАЕННАГА ДРУКУ

**Кур'ян З. С.
(УА МДПУ імя І.П. Шамякіна,
Мазыр, Беларусь)**

У артыкуле дадзена характарыстыка матэрыялаў ваеннага перыядычнага друку “Большэвік Палесся” і “За Радзіму”. Прыведены ўспаміны сведкаў падзей перыяду акупацыі (1943-1944гг.) на Мазыршчыне. Успаміны друкуюцца ў аўтарскай рэдакцыі.

У час Вялікай Айчыннай вайны на Мазыршчыне выдавалася некалькі газет. З 14 лютага 1943 года па 5 студзеня 1944 года выходзіла газета «Большэвік Палесся» — орган Палескага абкама і Мазырскага ГК КП(б)Б, выданне Палескага абкама КП(б)Б. Пад час акупацыі выйшла 80 нумароў агульным тыражом 80 тысяч экзэмпляраў. Вялікую арганізацыйную і творчую ролю ў выпуску газеты адыграў яе рэдактар Каплан Гірш Лейбавіч. Газета выдавалася пад лозунгам “Смерць нямецкім акупантам”.

У перадавых артыкулах газеты таго часу друкавалі загады Вярхоўнага Галоўнакамандуючага і Указы Прэзідыума Вярхоўнага Савета ССР аб перамогах над ворагам, сведчанні аб ўзнагародах герояў Айчыннай вайны. Навіны з перадавой змяшчаліся ў рубрыках “Прачытай і перадай другому,” “На франтах Айчыннай вайны” і інш. Другая старонка газеты паведамляла аб барацьбе партызан і падпольшчыкаў, карэспандэнты — жывыя сведкі — паведамлялі аб зверствах фашыстаў, друкавалі артыкулы аб перамогах савецкіх войск на франтах.

Так, напрыклад, апісаў крываваю трагедыю Лельчыцкага раёна партызан Уладзімір Б.: “У страшную пустыню ператварылі немцы Лельчыцкі раён. Усюды, дзе ступіла нага гітлераўскага бандыта, засталіся адны папялішчы і груды чалавечых касцей, сведкі крывавай трагедыі. Немцы спалілі ўвесь раён не пакінуўшы ніводнага жывога месца. Насельніцтва раёна альбо знішчана, альбо пагнана на катаргу ў Германію. Тыя, якім удалося уцячы ад фашыстаў, засталіся без прытулку, без усякіх сродкаў да існавання. У вёсцы Глушкавічы бандыты сякерамі і нажамі забілі больш 400 грамадзян. Селяніну Васілю Бурыму фашысты спачатку адрэзалі вушы, потым нос, язык, рукі, абпалілі бараду і беспрытомнага павесілі. Такому ж катаванню падвергся Швед Рыгор. Яму адрэзалі вушы, выламалі пальцы, а потым спалілі на агні. Асабліва па-зверску аднесліся фашысты да старых і дзяцей.

Працоўныя Лельчыцкага раёна ніколі не забудуць гэтай крывавай трагедыі” [1, 238].

“У сваім садызме немцы дайшлі да таго, што пачалі забіраць кроў у нашых жанчын і дзяцей для сваіх салдат і афіцэраў. У Калінкавічах яны аб’явілі, што будуць аказваць медыцынскую дапамогу насельніцтву. Калі грамадзянка М. звярнулася за такой дапамогай, нямецкі ўрач даў ёй сонных парашкоў, а потым у соннай адняў многа крыві. У Мазыры фашысты скарысталі для гэтага некалькі сот дзяцей, бацькі якіх загнаны на нямецкую катаргу. У гэтых дзяцей па некалькі разоў бралі кроў. Абясцілеўшых немцы расстрэльвалі. Многія дзеці самі памерлі ад фашысцкіх аперацый”, – пісаў П. Міхась [1, 238].

Пра злачынствы немцаў у Ельскім раёне паведамляў Лук’ян П.: “У вёску Жукі Качышчанскага сельсавета немцы загналі да 2000 жанчын, старыкоў і дзяцей з навакольных весак, а там усіх пастралілі. Трупы закатаваных былі кінуты ў сіласныя ямы і студні. Такі ж лёс напаткаў сялян вёсак Заводны Остраў і Забалацце Махнаўскага сельсавета. Быццам для вывазу ў Германію, сотні мірных жыхароў былі загнаны ў вялікія лясныя масівы і там расстраляны” [1, 238].

Алесь З. у артыкуле “Трагедыя аднаго дня “успамінаў: ”Ніколі не забудзецца дзень 22 лютага 1943 года. У люты мароз загналі бандыты 57 сем’яў у халодны хлеў. Раздзетыя нагала людзі мерзлі і чакалі сваёй смерці. 19 грудных дзяцей памерлі на руках у сваіх матак. 87 чалавек падвергліся дзікім катаванням у будынку дзіцячага сада. Назаўтра раніцай іх усіх расстралялі. Месцам расстрэла была фізкультурная пляцоўка Азарыцкай сярэдняй школы “[1, 230].

Асаблівая ўвага на старонках газет надавалася матэрыялам аб дзейнасці народных мсціўцаў – помсце партызанамі гітлераўскім катам-людоедам у розных кутках Мазыршчыны. У кожным нумары газеты друкаваліся звесткі аб дзейнасці партызан. “Група партызан з атрада таварыша Б. зрабіла дыверсію на чыгунцы. Узарвала палатно працягласцю 1,65 кіламетра. Рух паяздоў на гэтым участку быў спынены на 6 гадзін. За час сваёй дзейнасці падрыўная група партызанскага атрада таварыша А. пусціла пад адкос 7 эшалонаў з жывой сілай і тэхнікай ворага. Акрамя гэтага, падрыўнікі ўзарвалі адну вадакачку і тры чыгуначныя масты”. “Бронебойшчыкі Н-скага партызанскага атрада абстралялі нямецкі эшалон. Паравоз выведзены са строю. Знішчана многа гітлераўцаў” [1, 226].

Бадай у кожным нумары газета змяшчала звесткі пра дапамогу мясцовых жыхароў партызанам.

“Натхнёныя перамогамі Чырвонай Арміі сяляне вёскі П. перадалі партызанам 15 тон хлеба”, “За адзін дзень сяляне вескі Л. прывезлі ў партызанскі атрад Івана Нікалаевіча 3,5 тоны зерня. Адзін з ініцыятараў дапамогі партызанам Яўмен К. прывёз 15 пудоў хлеба, сялянка Вера Б. – 10 пудоў” – пісаў партызан К. Якаў [1, 236].

На старонках газеты рэгулярна друкаваліся звесткі пра ўзнагароджанні ордэнамі партызан Беларускай ССР і членаў арганізацыі “Маладая гвардыя”, пра натхнёныя перамогі Чырвонай Арміі на ўсіх франтах вайны. Шмат пісалася пра веру, высокі духоўны агонь сэрцаў змагароў за волю свайго роднага краю, нязломны гарт душы мужных патрыётаў, якія не сталі перад ворагам на калені, а, ахвяруючы сабой, уратавалі Радзіму ад рабства. Пра гэта пісалі ў сваіх вершах народныя паэты Беларусі Янка Купала і Якуб Колас, радкі з якіх таксама друкаваліся на старонках “Большэвіка Палесся”. У верасні 1943 года выйшаў першы нумар газеты “За Радзіму” – орган Мазырскага РК КП(б)Б, выданне Мазырскага РК КП(б)Б. Рэдактарам яе быў Басак Уладзімір Яфімавіч. Ужо ў першым нумары на першай старонцы газеты змяшчаліся звесткі аб жудаснай карціне злачынстваў у Мазыры: “Прышоў немец. Усё разрушыў. Больш 900 чалавек замучылі гестапаўцы. Няма таго дня, каб у Мазыры не расстралялі 20–30 чалавек. Расстрэльваюць за ўсё: за нявыхад на работу, за нявыплату кватэрнай платы, за адказ ехаць у Германію, за распаўсюджванне чутак аб набліжэнні Чырвонай Арміі і г. д. Жудасныя дні перажывае Мазыр” [1, 313].

Побач з апісаннямі злачынстваў аўтары ўсялялі надзею на хуткае вызваленне: “Воіны доблеснай Чырвонай Арміі ідуць да нас, і над родным Мазыром запалымнее Чырвоны сцяг – сцяг жыцця, шчасця, радасці і свабоды. Працоўныя мазыране! Адпомсцім гітлераўцам за акрываўлены Мазыр! Біце фашысцкую погань і ўдзень і ноччу! Не выпусцім жывым ні аднаго гітлераўца з Мазыра! Мазыр быў і будзе савецкім! Смерць нямецкім акупантам!” [1, 313].

Цяжка жылося працоўным Мазыра падчас акупацыі. Сведкі паведамлялі пра тое, што размяшчаючыся ў горадзе, немцы высялялі жыхароў з дому за 2–3 гадзіны. Браць што-небудзь з абсталявання жыхарам забаранялі, і людзі пакідалі ў сваіх кватэрах мэблю, бялізну, пасуду і іншыя рэчы. Усё гэта потым падбіралі гітлераўцы. Хлеба выдавалі на працаздольнага чалавека па 200 грамаў, і гэта быў у большасці сурагатны і амаль непрыйгодны да ўжывання прадукт. Фашысты хапалі безабаронных людзей на вуліцах і ў дамах. Больш за тысячу працаздольных мазыран было вывезена на катаргу ў Германію. Аўтар артыкула “Пры новым парадку” В. Майскі называе прозвішчы здраднікаў – Дубаўца, Клокава, Такарскага, Халоднага, якія паслалі на смерць не аднаго савецкага чалавека.

Газета паведамляла аб тым, што цэлыя кварталы горада былі аплецены калючым дротам, і немцы ператварылі Мазыр у канцэнтрацыйны лагер. На плошчы Леніна была ўстаноўлена шыбеніца. На ўсё жыццё засталася ў памяці В. Майскага 20-га верасня 1942 года. Ён пісаў: “Раніцай у нядзелю немцы аб’явілі, што ў 2 гадзіны дня ўсе жыхары Мазыра павінны сабрацца на гарадскую плошчу па важным пытанні. За няўку віноўныя будуць карацца па законах ваеннага часу. Бледныя, схудалыя цягнуліся да плошчы гараджане. Але які жудасны малюнак яны ўбачылі! Сярод плошчы стаяла

шыбеніца, і на ей гойдаліся землякі. Горад злавеснаа замер. Толькі жандары, пастукуваючы каванымі ботамі, расхаджвалі па хутка апусцелых вуліцах і любаваліся сваёй ахвярай” [1, 314].

“Прыішлі немцы, і горад замер. З першага дня яны знішчалі помнікі культуры. Разрабавалі багацейшыя кабінеты педвучылішча. Апустошылі гарадскую бібліятэку. Высеклі парк. Не пашкадавалі і стагодніх дрэў на брацкіх магілках. Ад такіх вуліц, як Пушкінская, Саэта, Рамашоў Роў і інш., засталіся толькі назвы. Лепшыя памяшканні горада гестапаўцы ператварылі ў турэмныя засценкі. Жудасную карціну апісала, вырваўшыся з фашысцкай турмы, Таня К. “Кроў стыне ў жылах ад жудасных здекаў з савецкіх людзей. Пры “СД” ёсць спецыяльна абсталяваны пакой з падвяснымі рамянямі для вырывання рук і ног у жывога чалавека. Дошка, якую накладваюць на грудзі і б’юць двухпудовай гірай, крукі для выломвання рэбраў і іншыя сярэдневяковыя інструменты для катаванняў. Днём і ноччу даносяцца нечалавечыя крыкі з пакоя – душагубкі. Днямі групу “палітычна ненадзейных” эсэсаўцы прымусілі выкапаць сабе магілу, а потым жывымі засыпалі зямлёю”. Аблавы на базарах і вуліцах сталі звычайнай з’явай для мазыран. Жыхары горада баяліся паказацца на вуліцу каб не быць схопленымі і гвалтоўна адпраўленымі ў Германію. Не ведаў наш старажытны Мазыр за час свайго існавання такіх цёмных і жудасных дней, якія перажывае Мазыр зараз”, – пісаў у сваім артыкуле А. Васільеў [1, 314]. Прыведеныя факты даюць магчымасць уявіць “жудасную праўду вайны”. Відавочна, як самая вострая і моцная ідэалагічная зброя, падпольны і партызанскі друк на Мазыршчыне здзейсніў сваю станоўчую гістарычную ролю арганізатара і трыбуна патрыятычнай прапаганды ва ўсенароднай барацьбе супраць ворагаў.

Газеты “Большэвік Палесся”, і “За Радзіму”, якія друкаваліся і выходзілі ў найцяжэйшых умовах вайны, каб несці баявы запал у масы, інфармаваць нескаронае насельніцтва аб падзеях вайны, унеслі свой вялікі ўклад у перамогу над ворагам.

Выкарыстанне матэрыялаў ваеннага перыядычнага друку пры выкладанні гісторыі ў школе можа стаць надзейным сродкам патрыятычнага і грамадзянскага выхавання сучаснай моладзі.

Літаратура

1. Стэфановіч, А. В. І паўстаў народ.../ А. В. Стэфановіч, В. А. Рабкоў.— Мінск : БелЭН, 2005. — 640 с.
2. Каплан, Г. Л. Выпрабаванне мужнасцю / Г. Л. Каплан // Літаратура і мастацтва. — 1975. — 10 студз. — С. 13.

СОСТОЯНИЕ И ОБОРОНИТЕЛЬНЫЕ СООРУЖЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ МОЗЫРСКОГО УКРЕПРАЙОНА) ЗАПАДНОГО ОСОБОГО ВОЕННОГО ОКРУГА К НАЧАЛУ ВОВ

Музыченко М. Н.
(УО МГПУ им. И.П. Шамякина,
Мозырь, Беларусь)

Учитывая нарастание международной напряженности, советское военное руководство с мая 1939 г. начало формирование новых военных округов. Основная идея реорганизации сухопутных войск сводилась к тому, чтобы создать постоянную армию, готовую к использованию при минимальном мобилизационном развертывании. Согласно принятому 13 июля постановлению Комитета обороны при СНК СССР № 199сс, уточненному 14 июля решением Политбюро ЦК ВКП(б), следовало «все дивизии тройного развертывания уже в мирное время, в целях наилучшей их боевой подготовки, – развернуть в самостоятельные дивизии» [1, с. 4]. Всего предполагалось создать 106 стрелковых дивизий, из которых 94 в мирное время содержались бы по штату в 4 тыс. человек, а 12 по штату в 3 тыс. человек. Кроме того, следовало сформировать 20 управлений стрелковых корпусов и 20 отдельных автомобильных полков. 15 июля ГВС решил «принять к срочному выполнению утвержденные правительством мероприятия по реорганизации стрелковых войск, имеющих целью укрепление и повышение боевой готовности стрелковых дивизий, а также выращивание кадров для мобилизационного развертывания РККА» [1, с. 4]. Реализация утвержденных правительством мероприятий требовала подготовки мест размещения 69 вновь формируемых дивизий. Проведение всех этих мероприятий требовало дополнительно 297 тыс. человек, что увеличивало численность советской армии до более 2 млн. человек [1, с. 6]. Западный Особый военный округ (командующий генерал армии Д.Г. Павлов) прикрывал направление от южной границы Литовской ССР до северной границы Украины (Влодава), имея задачу не допустить вторжения противника на территорию округа, упорной оборонной укрепленных районов по линии государственной границы прикрывать от мобилизации, сосредоточение и развертывание войск округа.

Для прикрытия государственной границы протяженностью 470 км округ имел в первом эшелоне три армии прикрытия – 3-ю, 10-ю, и 4-ю. В тылу округа формировалась 13-я армия. Командующему войсками округа была оперативно подчинена Пинская военная флотилия (командующий контр-адмирал Д.Д. Рогачев). Штаб округа размещался в Минске.

Руководство СССР допустило грубый просчет и в отношении ожидаемого направления главного стратегического удара противника, что отразилось на подготовке округа к обороне [2, с. 54]. Оно считало, что германская армия будет наносить главный стратегический удар на юго-западном километре, ширина фронта наступления к началу операции

составляла 550 км, фронт наступления главных группировок составлял до 115 км.

Для усиления мощи первоначального удара против войск ЗапОВО, командование группы армий «Центр» сконцентрировало основную массу войск и боевой техники в первом оперативном эшелоне, который включал в себя 28 дивизий, в т.ч. пехотных – 22, танковых – 4, кавалерийских – 1, охранная – 1. По личному составу противник превосходил советские войска в среднем в 2,5 раза, по танкам, самолетам, орудиям и минометам превосходство было на советской стороне. Однако на направлении главного удара в полосе 4-й армии превосходство немцев было подавляющим [3, с. 514]. На участках прорыва обороны были созданы относительно высокие оперативные плотности войск (средняя оперативная плотность составляла около 10 км на дивизию, а на направлении главного удара до 5–6 км). Это позволяло противнику нанести мощный первоначальный удар и достичь значительного превосходства в силах и средствах над советскими войсками. Выразилось это в том, что противник наступал в направлении Киева, стремясь в первую очередь овладеть Украиной, Донецким бассейном, захватить украинский хлеб, донецкий уголь, а затем и кавказскую нефть. Поэтому наиболее крупная группировка советских войск (58 дивизий, или 35% всех сухопутных сил западных округов) была сосредоточена в составе Киевского особого военного округа. А германская армия нанесла главный удар на западном направлении, где было сконцентрировано меньше сил и средств [3, с. 525].

В основу обороны было положено упорное удержание укрепленных районов и полевых укреплений вдоль государственной границы. По замыслу, оборона должна была носить активный характер. В случае вклинения противника всем обороняющимся войскам и резервам надлежало быть готовыми, по указанию Главного Командования, к нанесению стремительных контрударов с целью разгрома группировок противника, перенесения боевых действий на его территорию и захвата выгодных рубежей.

Исходя из этой задачи, создавалась и готовилась группировка сил и средств, оборудовалась территория округа. Были подробно разработаны варианты действий войск округа с учетом предполагаемых направлений наступления противника. Активно строились так называемые укрепрайоны. Укрепрайон – район местности, оборудованный в инженерном отношении для обороны, линия обороны в виде узлов сопротивления долговременных укрепленных позиций, находящихся во взаимодействии и образующих общую группу (десятки километров инженерных сооружений, различных заграждений, управляемых и неуправляемых минных полей), а также формирование, воинская часть, составляющая гарнизон войск, предназначенных для выполнения оборонительных задач. Укрепленные районы, являясь системой долговременных укреплений, обеспечивают длительное сопротивление в них специальных гарнизонов и общевойсковых

соединений. Скользя противника на всем своем фронте, они создают возможность сосредоточения крупных сил и средств для нанесения врагу сокрушительных ударов на других направлениях. На территории Беларуси были созданы четыре – Мозырский, Слуцкий, Полоцкий, Минский. Для того, чтобы понять целесообразность возведения таких укрепрайонов рассмотрим на примере Мозырского УР, из чего же состояли укрепрайоны.

Мозырский укрепрайон занимал территорию от Копаткевичей до Лельчиц. Глубина фронта на главных направлениях составляла до шести километров. Практически посередине УР разрывает река Припять. Севернее Припяти расположены четыре района обороны, а южнее, на участке от реки до Лельчиц, девять районов. Оперативно-тактическое назначение всего укрепрайона состояло в том, чтобы закрыть восточные выходы из Полесья, а также пути на Гомель и Жлобин. В УРе было построено всего порядка двухсот ДОТов [1, с. 600].

По замыслам высшего военного руководства СССР, после того как силы противника разбиваются об оборонительные укрепления необходимо переходить к активным наступательным действиям. Исходя из данного убеждения была создана сильная наступательная группировка войск в белостокском выступе, включавшая основные силы первого эшелона ЗапОВО (19 дивизий из 26, в т.ч. все танковые), готовая нанести решительный ответный удар при нападении противника в соответствии с планом прикрытия государственной границы. Большая часть сил находилась в составе 10-й армии, сосредоточенной в центральной части ЗапОВО в Белостокском выступе.

Непосредственно в распоряжении командования округа в качестве резерва находились 18 дивизий (в т. ч. 12 стрелковых, четыре танковые, две моторизованные дивизии), три воздушно-десантные бригады, одна артиллерийско-противотанковая бригада, две бригады ПВО и ряд отдельных частей. По боевому и численному составу ЗапОВО (Западный фронт) можно охарактеризовать как один из сильнейших военных округов Красной армии. По своему составу он уступал лишь Киевскому Особому военному округу. Кроме того, на территории Беларуси находились 11 погранотрядов, которые насчитывали 19 519 человек. Одновременно продолжалась охрана старой границы, где имела пограничная зона заграждения. На ней несли службу 5 погранотрядов. Такая мера диктовалась усилившейся разведывательной деятельностью империалистических государств, которые использовали в своих целях буржуазно-националистические банды и другие антисоветские организации, оставшиеся в западных областях Беларуси. Особую активность фашисты проявляли на белостокском и брестском направлениях. Так, только на участке 17-го Брестского погранотряда, 20 линейных застав которого располагались по фронту 180 км, в 1940 году задержано 1242 шпиона и диверсанта, а в первом квартале 1941 года обезврежено 114 фашистских лазутчиков и пресечены десятки вооруженных вторжений. В приграничной

полосе возводились оборонительные укрепления, строились аэродромы. Но к моменту нападения врага все эти мероприятия завершены не были.

К началу войны большинство соединений, а также 13-я армия (командующий генерал-лейтенант П.М. Филатов) находились в стадии реорганизации, перевооружения и формирования. Значительная часть соединений была недоукомплектована личным составом, оружием и военной техникой и уступала гитлеровским соединениям, полностью отмобилизованным, укомплектованным по штатам военного времени, имевшим боевой опыт и изготовившимся для нанесения удара.

Округ насчитывал 24 стрелковые дивизии. Укомплектованность личным составом достигала 37–71% штата военного времени [5, с. 46]. Уровень боевой подготовки был крайне низким, штабы не сколочены. Большой контингент личного состава, призванный из запаса, за зиму и весну 1941 года пройти курс боевой подготовки не успел. Во многих соединениях до штатов военного времени недоставало 6–7 тыс. человек. Одной из основных причин образования значительного некомплекта в них явилось откомандирование рядового и сержантского состава по директиве штаба ЗапОВО на укомплектование новых частей в авиации и автобронетанковых войсках. В конце апреля 1941 года началось формирование в округе 4-го воздушно-десантного корпуса (командир генерал-майор А.С. Жадов, назначен только с началом войны) [3, с. 516].

Обеспеченность тыловых органов транспортом составляла 40–45%, что не могло удовлетворить потребности войск во время боя.

Особенно плохо обстояло дело с укомплектованием автобронетанковых войск. Из шести создаваемых механизированных корпусов почти полностью имел материальную часть только 6-й (командир генерал-майор М.Г. Хацкилевич). Остальные пять были укомплектованы на 5–50% танками БТ и Т-26, которые подлежали замене машинами новых конструкций. Половина из восьми танковых дивизий, находившихся в армиях прикрытия, была не укомплектована. Три из четырех моторизованных дивизий не имели танков, автотранспорта и средств тяги для артиллерии. 17-й и 20-й мехкорпуса (командиры генерал-майоры М.П. Петров и А.Г. Никитин) фактически были без танков [5, с. 50].

Основу танкового парка составляли машины устаревших марок – около 83%. С апреля 1941 года они стали заменяться на Т-34 и КВ, однако этот процесс проходил крайне медленно. К началу войны только 6-й мехкорпус располагал 352 новыми танками, что составляло 64,5% штатной численности [3, с. 520]. В остальных пяти корпусах машин современных конструкций практически не было. Все это негативно сказалось на эффективности действий мехкорпусов в начальный период войны.

Генерал Павлов никак не реагировал на тревожные сообщения, поступающие почти ежедневно от пограничников и командиров частей, находившихся в погранполосе.

Командование 4-й армии, например, доносило, что немецкие войска с возрастающей интенсивностью сосредотачиваются на западном берегу Буга, роют траншеи, строят наблюдательные вышки, на открытых участках устанавливают маскировочные щиты; германские самолеты почти ежедневно нарушают границу, ведут воздушную разведку.

Не насторожила командующего Западным особым военным округом и усиливавшаяся деятельность диверсионных групп врага, различных лазутчиков. В апреле подразделение немецких разведчиков в составе 16 человек, одетых в форму военнослужащих Красной Армии, перешло границу на участке 86-го погранотряда (город Августов) и оказало сильное вооруженное сопротивление нашим пограничникам [1, с. 368].

В ходе боя 11 диверсантов были убиты, остальные захвачены в плен. С 15 июня на территории округа появилось большое количество банд, разведывательных групп и диверсантов, переброшенных через границу наземным и воздушным способом. Переодетые в гражданскую одежду и в форму милицейских работников и военнослужащих нашей армии, они развернули активную разведывательно-диверсионную деятельность: нарушали работу линий связи, следили за передвижением советских войск, распространяли ложные слухи, сеяли панику среди населения.

В эти же дни разведорганы сообщили, что немцы в восточных районах Польши спешно расширяют аэродромную сеть, строят и ремонтируют полевые аэродромы, возводят железнодорожные ветки к важным военным объектам, приводят в порядок шоссейные и грунтовые дороги, которые ведут к нашей границе. Польские лечебные учреждения переоборудуются в германские военные госпитали с заменой медицинского персонала, из многих населенных пунктов приграничной зоны выселяются местные жители.

Из сводки разведывательного отдела штаба Западного Особого Военного Округа о сосредоточении немецких войск в приграничных с СССР районах 5 июня 1941 г. Совершенно секретно Воинские перевозки и передвижения. По данным перебежчика, солдата кавалерийского эскадрона 478-й дивизии, дислоцирующейся в Влоцлавек, переброски немецких войск к нашим границам продолжают. Из Варшавы по шоссе на Вышков, Остров, Брок ночью ежедневно движется пехота, артиллерия и танки. В Бяла Подляска прибыло 5 бронепоездов. На ст. Остроленка выгружено 1500 велосипедов, назначение их не установлено. В первых числах мая из Варшавы в направлении Седлец проследовало 12 тяжелых орудий большого калибра. Орудия перебрасывались тракторными тягачами. Из Кутно в направлении Сувалки 5 мая прошло 14 танков тяжелого типа. 13 мая из Варшавы через Бяла Подляска в направлении Тересполь прошло 50 автомашин с боеприпасами. В ночь на 28 мая отмечено большое движение автомашин в направлении Янув Подляски, Тересполь. 7 мая на ст. Хотылов

выгружались два воинских эшелона. Солдаты (видимо, до батальона) разместились в построенных бараках.

Наблюдение за советской территорией (по данным войскового наблюдения) 24 апреля в районе Гуттен (10 км западнее Граево) две группы офицеров в составе 3–5 человек, с картами, ходили вдоль границы и вели наблюдение за нашей территорией. 5 мая с водонапорной башни ст. Прошткен вели наблюдение 15 офицеров за нашей территорией. На линии Новогруд, Малкия, Дрогичин немцы систематически ведут наблюдение за нашей территорией как одиночными лицами, так и группами. 15 апреля в районе Червин (19 км юго-восточнее Остроленка) 3 офицера и 2 гражданских лица производили фотосъемку местности. 14 апреля из дер. Угнево (4 км восточнее Остров) двое военных и один гражданский вели наблюдение за нашей территорией, затем наблюдение продолжали вести 9 человек солдат. 17 апреля из этой же деревни в течение двух часов производили наблюдение с помощью стереотрубы 4 офицера. 19 апреля в течение целого дня наблюдалось усиленное движение солдат и офицеров по границе группами 8–15 человек на линии дер. Гродзиск, Гржинки (14–16 км восточнее Малкия по р. Буг). Зам. начальника разведывательного отдела штаба ЗапОВО майор Машков Начальник 3-го отделения разведывательного отдела подполковник Самойлович [1, с. 372].

Но все эти тревожные факты не получили должной оценки, не взволновали командующего округом. Полки и дивизии армий прикрытия, как и прежде, располагались в районах постоянного расквартирования. Боевые средства не были приведены в повышенную готовность. Многие офицеры и генералы нахрдились в отпусках. Летчикам-истребителям и зенитным средствам не разрешалось открывать огонь и сбивать немецкие самолеты. По сути, воздушное пространство было открыто для вражеской разведки. Меры светомаскировки не соблюдались. Сообщения о сосредоточении германских войск у нашей границы расценивались как провокационные, паникерские слухи, за что военнослужащие привлекались к ответственности.

План прикрытия государственной границы СССР был разработан Генеральным штабом лишь в феврале 1941 г. Окружной план прикрытия в марте был направлен в Наркомат обороны для утверждения, но до начала войны он утвержден не был. План не отвечал реальным условиям. Высшее военное командование, как и командование Западного округа, слабо учитывало уроки начавшейся Второй мировой войны[4, с. 289]. Не был предусмотрен вариант отражения внезапного нападения главных сил противника.

Войска округа не были готовы к ведению жесткой позиционной обороны. По своему расположению, оперативному построению они в большей степени отвечали требованиям ведения наступления, нежели обороны. Войска округа располагались эшелонировано небольшими группировками на глубину до 400–450 км [4, с. 294]. При таком оперативном

построении противник получил возможность громить войска округа последовательно по частям: сначала всеми своими силами обрушиться на немногочисленные стрелковые дивизии, расположенные у границы, затем вступить в сражение с дивизиями вторых эшелонов армий прикрытия, а после этого, прорвавшись в оперативную глубину, нанести поражение второму эшелону и резервам округа. Серьезным промахом было также то, что командование не учло возможной угрозы окружения наших войск в белостокском выступе, не предусмотрело мер по срыву фланговых ударов противника на гродненском и брестском направлениях.

Боевая готовность советских войск находилась на низком уровне. Боевая техника частей и соединений округа находилась, как правило, в парках на консервации. Дивизии и полки имели лишь один комплект боеприпасов и одну заправку горючего. Артиллерия дивизий и корпусов, зенитные части соединений округа незадолго до войны были направлены на полигоны, где проводили учебные стрельбы. Летные экипажи авиационных полков, получившие на вооружение самолеты новых конструкций, были командированы для переучивания в специальные учебные центры, которые размещались далеко от районов постоянного базирования.

В целом по своему боевому опыту, численности, укомплектованности, сколоченности и боевой готовности части и соединения округа значительно уступали противнику. Уровень моторизованности наших стрелковых дивизий и тыловых органов был намного ниже, чем немецких пехотных дивизий, что делало их менее мобильными и маневренными. Несмотря на то, что все эти недостатки были выявлены еще в 1939 г., в отчете штаба БОВО «О работе штабов корпусов и армий Белорусского фронта за период проведения операции в Западной Белоруссии» должных мер советское военное руководство не предприняло. Данные факты негативно отразились на обороноспособности ЗапОВО в первые дни войны.

Литература

1. Адамушко, В. И. Накануне. Западный особый военный округ (конец 1939–1941 г.) / В. И. Адамушко, К. А. Нарушевич. — Минск : НАРБ, 2007. — 622 с.
2. Коваленя, А. А. Великая Отечественная война советского народа (в контексте Второй мировой войны) / А. А. Коваленя, С. Е. Новиков. — Минск: Белорусская наука, 2008. — 352 с.
3. Ковкель, И. И. История Белорусии с древнейших времен до нашего времени / И. И. Ковкель, Э. С. Ярмусик. — Минск : Аверсэв, 2002. — 608 с.
4. Трещенок, Я. И. Хрестоматия по истории Беларуси : в 2-х ч. — Ч. 2, К. 1 / Я. И. Трещенок. — Минск : Изд. центр БГУ, 2012. — 448 с.
5. Коваленя, А. А. Великая Отечественная война советского народа (в контексте Второй мировой войны) / А. А. Коваленя, М. А. Краснов. — Минск : Изд. центр БГУ, 2004. — 232 с.

ПРАБЛЕМЫ І ПЕРСПЕКТЫВЫ Ў Вывучэнні ўрбанізму Мазыра

Шур В. В.
(УА МДПУ імя І.П. Шамякіна,
Мазыр, Беларусь)

Пра Мазыр, яго мінулае і сучаснае напісана даволі многа. Горад заснаваны на правым узгоркавым беразе паўнаводнай Прыпяці, на Спаскай гары, адкуль на фоне раўніннага палескага рэльефу адкрываюцца неаглядныя прасторы надпрыпяцкіх лугоў, акаймаваных прырэчнымі старыцамі, пячанымі выспамі, сасновымі лясамі, лазнякамі і іншай лугавой і балотнай расліннасцю. Мабыць, сама прырода вызначыла размяшчэнне гэтага непаўторнага і маляўнічага горада на правым гарыстым беразе велічнай і паўнаводнай Прыпяці пры перасячэнні самых розных транспартных камунікацый у паўднёва-ўсходняй частцы Беларускага Палесся.

Асноўная прыродная вызначальная дамінанта Мазыра ва ўсе перыяды існавання горада – яго ландшафт. Даследчыкі, якія ўсебакова вывучылі гісторыю горадабудаўніцтва Мазыра, яго станаўленне як паселішча, адзначаюць, што вызначальнасць і непаўторнасць навакольнага мясцовага рэльефу горада з’яўляецца ўнікальнай прыроднай з’явай. Перапад вышыні паміж узроўнем вады ў Прыпяці і найбольш высокімі часткамі гарадской тэрыторыі (Спаская гара, Шайтан-гара, Ксяндзоўка, Курган славы і інш.) дасягае больш за 90 м. Уся тэрыторыя горада падзелена некалькімі глыбокімі ярамі (Калінік, Рымашоў Роў, Янны Роў і інш.) Далінны прыродны комплекс Прыпяці, яры, узвышшы, парослыя дубамі, бярозавымі і ліпавымі гаямі, што праразаюць тоўшчы ўзвышшаў, а таксама раўнінны, лугавы і азёрны ландшафт левабярэжжа сталі галоўнымі, ключавымі элементамі фармавання асноўных кампанентаў гарадской структуры. Лічыцца, што пачаткам Мазыра было славянскае пасяленне дрыгавічоў на правым беразе Прыпяці, што ўзнікла прыкладна ў VIII ст. Адносна самай старажытнай гістарычнай часткі Мазыра існуюць дзве версіі. Адны даследчыкі лічаць, што горад узнік на Замчышчы (на Спаскай гары, дзе цяпер знаходзіцца адноўлены Мазырскі замак), другія сцвярджаюць, што самае ранняе паселішча на тэрыторыі сучаснага Мазыра было ва ўрочышчы Кімбараўка, на гары, што ўзвышаецца над вуліцай М. Гогаля. Раскопкі ж пацвярджаюць, што паселішча існавала ўжо ў перыяд жалезнага веку, асабліва інтэнсіўна дзейнічала ў VIII–XI стст. Магчыма, Кімбараўка была гарадзішчам-сховішчам, адміністрацыйным, гандлёва-рамесным і культурным цэнтрам і праіснавала да канца XI ст.

У XII ст жыццё было перанесена на сучасную Спаскую, або Замкавую, гару. Там быў умацаваны дзяцінец. Узвышаючыся над ярамі і пакатымі схіламі на 15–20 метраў, ён з трох бакоў быў непрыступным. З паўднёвага боку дзяцінца знаходзілася неўмацаваная частка горада – гандлёва-

рамесніцкі пасад (прыкладна раён сучасных вуліц Ленінскай, Камсамольскай, Калініна).

За незвычайны навакольны пейзаж для раўніннага Палесся Мазыр часам называюць “Мазырскаяй Швейцарыяй” або “беларускай Швейцарыяй”. Гэтыя перыфразы як выразна-мастацкія назвы замацаваліся за наваколлем і горадам таму, што ён размешчаны на пяці асноўных дамінантных узвышшах Мазырскаяй грады, якія знаходзяцца ў межах сучаснага паселішча або яго ваколіц. Гэта: гара Жучка, што паміж вуліцай Ленінскай (былая Пакроўская) і вуліцай Рыжкова (былая Мікалаеўская), на ёй у свой час былі праваслаўныя, каталіцкія і яўрэйскія могілкі (цяпер СШ № 7, будтрэст “Мазырсельбуд”); Ксяндзоўка – узвышша паміж вуліцамі Ленінскай і Калініна (былая Калінік), у чатырохвугольніку паміж плошчай Леніна (былыя назвы: Базарная плошча, Плошча Свабоды), Камсамольскім завулкам (былая Міхайлаўская вуліца), вуліцай Савецкай (былыя назвы Кіеўская, Карла Лібкнехта), Камсамольскай вуліцай (былая назва Свята-Міхайлаўская вуліца) знаходзіўся эпіцэнтр старажытнага Мазыра – Спаская Гара і Замкавая Гара, на іх тэрыторыі размяшчаўся ў XVI–XVIII ст. Мазырскі замак. У 1792 годзе яго знішчыў вялікі пажар, і толькі ў 2003 годзе ён быў адноўлены зноў, стаўшы дамінуючым гісторыка-культурным цэнтрам сучаснага горада над Прыпяццю.

Разнастайная інфармацыя пра Мазыр, Мазыршчыну засведчана ў працах П. Шпілеўскага, А. Кіркора, А. Крукоўскага, А. Бабра, А. Сержпутоўскага, Ч. Пяткевіча, М. Капача, У. Лякіна, Н. Канопліч, В. Герасімава, А. Барсук, А. Рогалева, Г. Івановай і інш., у гісторыка-дакументальнай хроніцы “Памяць. Мазыр. Мазырскі раён” (Мінск, 1987), трохтомніку “Мазыр 850 гадоў”, у “Беларускай энцыклапедыі” (18 тамоў), іншых энцыклапедычных даведніках, у творах мастацкай літаратуры, разнастайных фальклорных зборніках і выданнях.

Калі гаварыць пра Мазыр, Мазыршчыну ў рэтраспектыўным плане, то патрэбна ўлічваць наступныя абставіны: горад Мазыр ва ўсе часы быў бясспрэчным цэнтрам усяго Усходняга Палесся, а таму калі вядзецца размова пра Мазыршчыну, то, безумоўна, разумеюць не толькі сучасны Мазырскі раён, адміністрацыйныя межы якога мяняліся ў савецкі перыяд некалькі разоў. Мазыршчына – гэта тэрыторыя некалькіх сучасных адміністрацыйных адзінак Гомельскай і часткова Брэсцкай абласцей, а дакладней – тэрыторыя былога Мазырскага павета, куды ўваходзілі землі сучасных Мазырскага, Лельчыцкага, Ельскага, Нараўлянскага, Петрыкаўскага, Жыткавіцкага, Калінкавіцкага, часткова Столінскага і Лунінецкага раёнаў. Напрыклад, Павел Шпілеўскі, аўтар арыгінальнага твора “Путешествие по Полесью и белорусскому краю” ў нарысе “Мозырщина” адзначаў выключнае багацце матэрыяльнай і духоўнай культуры Палесся, а да Мазыршчыны адносіў не толькі Мазыр і яго ваколіцы, а і Тураў, Петрыкаў, Давыд-Гарадок, Капаткевічы. Паводле адміністрацыйнага падзелу савецкага часу Мазырскае

Палессе ўваходзіла ў склад Мазырскай акругі і ўключала 10 раёнаў: Азарыцкі, Жыткавіцкі, Калінкавіцкі, Капаткевіцкі, Каралінскі (сучасны Ельскі), Лельчыцкі, Мазырскі, Нараўлянскі, Петрыкаўскі, Тураўскі і 4 мястэчкі: Жыткавічы, Калінкавічы, Капаткевічы, Нароўля, Тураў, а з 1938 і па 1954 гады Мазыр – абласны цэнтр.

20 лютага 1938 г. Пастановай ЦВК БССР была створана Палеская вобласць, аднак воляй тагачасных кіраўнікоў рэспублікі адміністрацыйным цэнтрам новай адзінкі быў вызначаны не Мазыр, які традыцыйна лічыўся цэнтрам і галоўным горадам Усходняга Палесся, а суседні горад Калінкавічы. Праўда, усе адміністрацыйныя ўстановы часова, да намечанага перанясення іх у Калінкавічы, размяшчаліся ў Мазыры.

Усяго ў сучасным Мазыры 153 вуліцы і завулкі, з іх 69 – названы ў гонар пэўных гістарычных асоб. Пра гэтыя ўрбанонімы скажам больш падрабязна. Як вядома, пераважная большасць сучасных афіцыйных назваў вуліц Мазыра ўзнікла ў гады Савецкай улады: у горадзе былі заменены шматлікія традыцыйныя ўсталяваныя ў лексіконе жыхароў беларускія ўрбанонімы, а таксама ўзнікла мноства нетрадыцыйных тапанімічных назваў для абазначэння новых вуліц і іншых унутрыгарадскіх аб'ектаў. Асабліва адчувальным гэты працэс быў у пасляваенныя гады, калі горад забудоўваўся новымі мікрараёнамі.

У розныя часы ў яго межы ўвайшло некалькі хутароў, фальваркаў, вёсак (Бабры, Салаўёўка, Целепуны, Баравікі, Свідоўка, Кімбараўка). Дарэчы тут адзначыць, што вакол Мазыра яшчэ ў 20-ых гадах ХХ ст. было каля чатырохсот хутароў, многія з якіх мелі назвы, утвораныя ад прозвішчаў іх заснавальнікаў: Сузькі – ад прозвішча Сузько, Кунгеры – ад прозвішча Кунгер, Бабраняты – ад частага на Мазыршчыне прозвішча Бобр і інш. Між іншым, некаторыя забытыя назвы ўнутрыгарадскіх і прылеглых да яго аб'ектаў з'яўляюцца арыгінальнымі і непаўторнымі, у іх праяўляецца наша самабытнасць, нацыянальная адметнасць, роднасная сувязь з братнімі землямі. Вось прыклады ўнутрыгарадскіх (афіцыйных і неафіцыйных) назваў, якія бытавалі ў Мазыры яшчэ ў 20-ыя гг. ХХ ст.: вул. Слуцкая, Замкавая, Кіеўская, Жытомірская, Гімназічная, Пецябургска-Кіеўскі гасцінец, Валынскі тракт, Кіслякоўскі роў, або Пятніцкі Роў, Рамашоў Роў, плошча Свабоды, Ксяндзоўка, Калінік, Спаска-Замкавая гара, Шайтан-гара, Ясная гара, Капітанская горка, Міхайлава гара, Мярлявіца, Жардзянка. Лінгвістамі, географамі, гісторыкамі выпрацаваны крытэрыі, якімі мэтазгодна кіравацца, прыводзячы ў сістэму нацыянальных традыцый існуючыя тапанімічныя і мікратапанімічныя назвы. Улічваючы іх, адзначым некаторыя недахопы, уласцівыя ўрбаніміі Мазыра.

Дэідэалагізацыя сістэмы ўнутрыгарадскіх аб'ектаў – адна з задач у нармалізацыі гарадской урбананіміі не толькі Мазыра. Справа ў тым, што за апошнія 90 гадоў у выніку масавых замен унутрыгарадскіх назваў і ўзнікнення новых па ўзоры з іншымі гарадамі адбылася масавая нівеліроўка

шматлікіх урбанонімаў на адзін недарэчны касмапалітычны ўзор. Сталася так, што гарадскія назвы Мазыра, як і іншых гарадоў усяго былога СССР, у пераважнай большасці ўяўляюць абмежаваны набор аднастайных назваў-прысвечэнняў пераважна кіраўнікам, партыйным дзеячам былога СССР. Паказальным з’яўляецца прыклад, які быў прыведзены ў штотыднёвіку “Аргументы и факты”: з 648 вуліц Мінска 333 (больш за палавіну) паўтараюць назвы маскоўскіх (Гл. “АіФ”, 1989. – № 32). Пра гэты тыповы для савецкага перыяду ва ўрбананіміі факт, які быў характэрны многім рэгіёнам былога СССР, больш падрабязна пісаў Я. Паспелаў. Уніфікацыя і шаблон у сістэме ўрбанонімаў былі даведзены амаль да поўнага супадзення такіх адзінак у кожным горадзе, мястэчку вёсцы. Спіс, напрыклад, назваў вуліц Мінска гэтым даследчыкам быў супастаўлены са спісамі вуліц Масквы, Горкага, Данецка. У выніку выявілася, што з 642 назваў вуліц, што прыведзены ў спісе, 333 маюцца ў Маскве, 336 – у Горкім, 375 – у Данецку. Супадаюць ва ўсіх чатырох гарадах 211 назваў, гэта значыць 33% мінскіх назваў.

Такім чынам, агульная лічба паўтарэння назваў мінскіх вуліц хаця б у адным з названых гарадоў складае 70% аб’ёму мінскага спісу [1, 196 с.]. Пра дэнацыяналізацыю беларускай тапанімікі сведчаць і назвы вуліц Мазыра. Сярод мемарыяльных у гонар тых або іншых асоб дамінуюць не мясцовыя, а чужародныя для беларускага тапанімічнага ландшафту прысвечэнні-ўрбанонімы гістарычным асобам, якія нічым не былі звязаны з Мазыром ці Палессем (вуліцы ў гонар М. Калініна, С. Кірава, К. Варашылава, В. Куйбышава, М. Гогаля, М. Горкага, Р. Катоўскага, С. Лазо, Л. Талстога, М. Някрасава, А. Пушкіна, М. Фрунзэ, В. Чапаева, В. Чкалава, А. Кашавога, Н. Крупскай і інш.). Параўнайце: у гэтым наборы ўрбанонімаў вельмі мала прозвішчаў знакамітых беларусаў – пісьменнікаў, военачальнікаў, сусветна вядомых навукоўцаў – ураджэнцаў нашай краіны, у тым ліку Мазыршчыны і г. Мазыра (а такіх нямала).

Такім чынам, назвы сучасных вуліц Мазыра на падставе семантычных характарыстык можна спарадкаваць у наступныя аб’яднанні:

– урбанонімы, утвораныя ад імёнаў вядомых людзей – палітычных дзеячоў, кіраўнікоў партыі і ўрада: вуліца Ленінская, плошча Леніна, вуліца, С. Кірава, вуліца М. Фрунзэ, вуліца Ф. Дзяржынскага, вуліца М. Калініна, вуліца Н. Крупскай, вуліца П. Бялова, вуліца Кастрычніцкая, вуліца В. Куйбышава, вуліца І. Смоляра, вуліца І. Ветрава, вуліца Кірылы Тураўскага і інш.;

– урбанонімы, утвораныя ад імёнаў вядомых военачальнікаў, герояў грамадзянскай і Вялікай Айчыннай вайнаў: вуліца Г. Жукава, вуліца М. Шчорса, вуліца В. Чкалава, вуліца Р. Катоўскага, вуліца М. Малініна, вуліца М. Катлаўца, вуліца М. Барысава, вуліца К. Вікенцьева, вуліца К. Захарава, вуліца М. Шмаргуна, вуліца П. Бумажкова, вуліца В. Харужай, вуліца Я.

Талкачова, вуліца М. Данілеўскага, вуліца А.Іваненкі, вуліца Г. Саета, вуліца М. Катаева, вуліца В. Няжнова, вуліца Р. Коблава і інш.;

– урбанонімы, утвораныя ад імёнаў пісьменнікаў, дзеячаў мастацтва: плошча М. Горкага, вуліца А. Пушкіна, вуліца Л. Талстога, вуліца Я. Коласа, вуліца Я. Купалы, вуліца І. Мележа;

– урбанонімы, якія адлюстроўваюць рэаліі савецкага перыяду: вуліца Інтэрнацыянальная, вуліца Пралетарская, вуліца Савецкая, завулак Піянерскі, вуліца Камуністычная, вуліца Ю. Гагарына, вуліца 8-га Сакавіка, бульвар Юнацтва, бульвар Дружбы, Страканіцкі бульвар;

– урбанонімы, якія падкрэсліваюць, указваюць на асаблівасць мясцовага ландшафту, на іншыя прыродныя адметнасці: мікрараён Зарэчны, мікрараён Усходні, вуліца Зарэчная, вуліца Нагорная, завулак Бярозавы;

– урбанонімы, звязаныя з найменнямі людзей па прафесіі, роду заняткаў, нацыянальнасці, вытворчай дзейнасці: завулак Спартыўны, вуліца Будаўнікоў, вуліца Партовая, завулак Першы Партовы, завулак Другі Партовы, завулак Трэці Партовы.

Спецыялісты кампаніі “Яндэкс” падлічылі, колькі вуліц у беларускіх гарадах. Самымі распаўсюджанымі (44%) аказаліся ўрбанонімы, звязаныя з геаграфіяй, асаблівасцямі прыроды альбо іншымі адметнасцямі самой вуліцы: Чыгуначная, Заходняя, Цяністая, Шырокая і г.д. Пятая частка (22%) распаўсюджаных назваў звязана з савецкім мінулым, дзеячамі рэвалюцыі: вуліцы Леніна, Карла Маркса, Савецкая, Піянерская, Інтэрнацыянальная і іншыя. На трэцім месцы па папулярнасці ў назвах вуліц – імёны і прозвішчы герояў, славурых палкаводцаў, лётчыкаў: Чкалава, Гастэлы, Суварова, Будзёнага; крыху менш распаўсюджаны вуліцы, названыя ў гонар вядомых навукоўцаў, пісьменнікаў і іншых дзеячаў мастацтва: Янкі Купалы, Максіма Багдановіча, Пушкіна, Рэпіна. (“Звязда” 12.02.2014, с. 6).

Дарэчы тут адзначыць, што, “мемарыяльныя” ўрбанонімы (назвы вуліц), як і айконімы (назвы паселішчаў), што зацвярджаюцца афіцыйна на дзяржаўным узроўні Указамі для ўшанавання і праслаўлення пэўнай асобы, якая пакінула гэты свет, не з’яўляліся тыповай асаблівасцю ранейшай тапанімічнай сістэмы. Такія адзінкі былі рэдкім выключэннем сярод айконімаў і ўрбанонімаў ва ўсёй царскай Расіі. Вядомы даследчык урбананіміі Масквы і іншых рэгіёнаў Расіі М. Гарбанеўскі сярод “мемарыяльных” да падзей 1917 г. называе толькі адзінкавыя айконімы, пераважна ў гонар царскай дынастыі: Екацярынбург, Екацярынадар, Паўлаўск, Нікалаеўск, Александропаль і некаторыя іншыя, сярод урбанонімаў – метафарычныя тапанімічныя ўтварэнні, што ўзніклі ў выніку сімвалічнай трансанімізацыі: вул. Екацярынінская, вул. Скобелеўская, вул. Нікалаеўская і інш. [2, с. 34].

Такім чынам, пералік назваў вуліц з улікам традыцый рэгіёна, нацыянальных адметнасцей, навуковых абазначэнняў у гонар людзей, якія праславілі Беларусь і маюць адносіны да Мазыра, Мазыршчыны, можа быць

павялічаны (часткова замест вышэйзгаданых імёнаў). У адным радзе з урбанонімамі і прысвячэннямі, што ўшаноўваюць добрую памяць пра Ц. Бумажкова, В. Харужую, Я. Талкачова, М. Данілеўскага, А. Іваненку, М. Катаева, М. Катлаўца, В. Няжнова, Ф. Нялідава, Г. Саета, А. Рыжкова, І. Ціханова, М. Шчорса, Ф. Языковіча, Я. Коласа, М. Малініна, М. Марціновіча, А. Царэнкі павінны быць, на нашу думку, унутрыгарадскія назвы ў гонар Эдуарда Пякарскага, які вучыўся ў Мазырскай гімназіі, – рэвалюцыянера, заснавальніка якуцкага пісьменства, даследчыка Поўначы, акадэміка дарэвалюцыйнай Расійскай акадэміі навук; Мітрафана Доўнар-Запольскага – сусветна вядомага вучонага – “бацькі беларускай гістарычнай навукі”, этнографа, археолага, фалькларыста (вучыўся ў Мазырскай гімназіі) – яго імя ў адным радзе з такімі выдатнымі постацямі, як У. Ігнатоўскі, Я. Карскі, У. Пічэта. Навуковыя набыткі прафесара М. Доўнар-Запольскага ў галіне даследавання сацыяльна-эканамічнай гісторыі Беларусі і Літвы, дзяржаўнасці ВКЛ, этнаграфіі і фальклору яшчэ пры жыцці вучонага далі падставы назваць яго першым беларускім гісторыкам. Ён стаяў ля вытокаў беларускай вышэйшай школы, быў ініцыятарам адкрыцця ўніверсітэта, дарэчы, не ў Мінску, а ў Мазыры яшчэ ў дарэвалюцыйныя часы (пра гэта патрэбна гаварыць падрабязна), а яго кандыдатура як рэктара першай ВДУ Беларусі савецкага перыяду была ў ліку тых вучоных, якія маглі ўзначаліць БДУ ў першыя гады савецкай улады. М. Доўнар-Запольскі ўслед за З. Даленга-Хадакоўскім і Я. Карскім заклаў падмурак беларускай этналінгвістыкі і ўдакладніў на падставе лінгвістычных і гісторыка-культурных звестак этнаграфічныя межы рассялення беларусаў, вызначыў іх адметныя асаблівасці сярод іншых славянскіх народаў. Як справядліва адзначана даследчыкамі навуковай спадчыны вучонага, “калі б М. Доўнар-Запольскі не зрабіў у навуцы нічога, апроча ўдакладнення этнаграфічных межаў Беларусі, яго імя і тады назаўсёды захавалася б у нашай гісторыі”. Менавіта дзякуючы яго намаганням, калі ўзнікла патрэба ўдакладніць размежаванне дзяржаўнай мяжы Беларусі і Украіны, была выкарыстана спецыялістамі выключна багатая на самую розную інфармацыю карта-схема, падрыхтаваная М. Доўнар-Запольскім. На жаль, у Мазыры, дзе ён вучыўся ў гімназіі, вялікія заслугі гэтага вучонага і патрыёта ніяк не ўшанаваны. Праўда, у суседняй Рэчыцы – радзіме знакамітага вучонага, па ініцыятыве Рэчыцкага выканаўчага камітэта, Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны пачалі праводзіцца навуковыя канферэнцыі, так званыя Доўнарскія чытанні, у якіх аналізуюцца дакументы і навуковыя працы, звязаныя з жыццём і вялікай спадчынай вядомага вучонага.

Пятра Ракіцкага – сусветна вядомага вучонага, акадэміка АН БССР, аўтара першага ў свеце падручніка па інжынернай генетыцы, ураджэнца Мазырскага раёна. Зусім нядаўна ў Мазыры з’явіліся вуліцы ў гонар Івана Мележа – народнага пісьменніка Беларусі, лаўрэата Ленінскай прэміі; Георгія Жукава – чатырыжды Героя Савецкага Саюза, маршала Савецкага Саюза,

вялікага палкаводца, які ўнёс самы значны ўклад у перамогу над фашысцкай Германіяй. Біяграфія гэтага легендарнага маршала мае прамыя адносіны і да Мазыра. У 1922 г. ён камандаваў эскадронам у 37 кавалерыйскім палку 7-й Самарскай кавалерыйскай дывізіі, асобныя палкі якой дыслацыраваліся ў Козенках і ў вёсцы Сірод каля Калінкавічаў, што побач з Мазыром; Барысава Міхаіла Уладзіміравіча – Героя Савецкага Саюза, які нарадзіўся ў вёсцы Нараўшчызна Мазырскага раёна; Захарава Канстанціна Фёдаравіча – Героя Савецкага Саюза, камандзіра авіяэскадрыллі, які ў раёне Мазыра ў 1944 г., ахвяруючы сабою, паўтарыў подзвіг М. Гастэлы; Вікенцьева Казіміра Францавіча – ураджэнца і ганаровага грамадзяніна г. Мазыра, палкоўніка Савецкай Арміі і Войска Польскага, узнагароджанага ордэнам Леніна і чатырма ордэнамі Чырвонага Сцяга, двума ордэнамі Айчыннай вайны, ордэнам Аляксандра Неўскага і двума польскімі ордэнамі; Смоляра Івана Мікалаевіча – былога сакратара Мазырскага гаркама КПБ і Гомельскага абкама КПБ, дэпутата і старшыні камісіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па праблемах ліквідацыі вынікаў катастрофы на Чарнобыльскай АЭС; Коблава Рыгора Пятровіча – генерал-маёра, камандзіра 14-ай гвардзейскай кавалерыйскай дывізіі, ганаровага грамадзяніна горада Мазыра, салдаты, якога першымі 14.01.1944 года ўварваліся ў акупіраваны фашыстамі Мазыр.

Літаратура

1. Поспелов, Е. М. Туристу о географических названиях / Е. М. Поспелов. — М., 1988. — 196 с.
2. Горбаневский, М. В. О феномене мемориальной топонимии в России XX–XXI веков (в контексте научных идей академика Д. С. Лихачева) / М. В. Горбаневский // Имя. Социум. Культура : материалы II Байкальской международной ономастической конференции, 4–6 сентября 2008 г. — Улан-Удэ : Изд. Бурятского государственного университета, 2008. — 209 с.

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ.....	стр. 1
<i>Барсук А. Я.</i> ДА ГІСТОРЫІ АДНОЙ СУДОВАЙ СПРАВЫ КІМБАРАЎСКІХ МАНАШАК-ЦЫСТЭРЦЫЯНАК.....	стр. 2
<i>Барсук А. Я.</i> ДА ГІСТОРЫІ МАЗЫРСКАЙ РЫМСКА-КАТАЛІЦКАЙ ПАРАФІІ Ё КАНЦЫ ХІХ – ПАЧАТКУ ХХ СТСТ.....	стр. 6
<i>Барсук Е. Е., Галюк Т. Ф.</i> К ИСТОРИИ КОСТЕЛА НА МОЗЫРШЧЫНЕ В КОНЦЕ ХVIII–ХІХ ВВ. НА ОСНОВЕ БИОГРАФИЧЕСКИХ ДАННЫХ КАТОЛИЧЕСКОГО ДУХОВЕНСТВА.....	стр. 11
<i>Калбасіна І. М.</i> ПРАВАСЛАЎНАЯ ЦАРКВА НА МАЗЫРШЧЫНЕ Ё ХІХ–ПАЧАТКУ ХХ СТСТ.....	стр. 15
<i>Курьян З. С.</i> ИЗ ИСТОРИИ КРЕСТЬЯНСКИХ ПРАЗДНИКОВ В МОЗЫРСКОМ УЕЗДЕ (ПО МАТЕРИАЛАМ ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ ЗАМЕТОК ХІХ ВЕКА.....	стр. 18
<i>Курьян З. С., Синицкая И. Н.</i> НЕМЕЦКИЕ СЕЛЬСКИЕ СОВЕТЫ НА ТЕРРИТОРИИ МОЗЫРСКОГО ОКРУГА В 20-30-е ГГ.....	стр. 22
<i>Кур'ян З. С.</i> ПАДЗЕІ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ НА МАЗЫРШЧЫНЕ ПА СТАРОНКАХ ВАЕННАГА ДРУКУ.....	стр. 27
<i>Музыченко М. Н.</i> СОСТОЯНИЕ И ОБОРОНИТЕЛЬНЫЕ СООРУЖЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ МОЗЫРСКОГО УКРЕПРАЙОНА) ЗАПАДНОГО ОСОБОГО ВОЕННОГО ОКРУГА К НАЧАЛУ ВОВ.....	стр. 30
<i>Шур В. В.</i> ПРАБЛЕМЫ І ПЕРСПЕКТЫВЫ Ё ВЫВУЧЭННІ ЁРБАНАНІМІІ МАЗЫРА.....	стр. 38